

SELAHADDİN EYYUBİ ADLI ROMANI BAĞLAMINDA CORCİ ZEYDÂN'IN ROMANCILIĞI*

Muammer SARIKAYA**

Ali Osman KIRALI***

Öz

Lübnan doğumlu Corcî Zeydân (1861-1914) gazeteci, tarihçi ve edebiyatçıdır. Her biri İslam tarihindeki meşhur bir olayı veya bir şahsiyeti konu edinen 22 tarihi roman yazan Zeydân'ın en önemli romanı Selahaddin Eyyubi adlı tarihi romanıdır. Tarihi gerçeklerin çarpıtılması, olayların akışından saptırılması ya da tarihi şahsiyetlerin değersizleştirilmesi romanda sık rastlanılan bir durumdur. Ona göre tarihi roman, tarihi olduğu gibi aktaran bir belgesel olmak zorunda değildir. Roman yazarı tarihten esinlenebilir, kahramanlarını tarihten seçebilir ancak kahramanlarına istediği rolü yükleme hakkına sahiptir. Bu bakış açısıyla onun tarihi romanları klasik tarihi roman anlayışının aksine, Batı'da ortaya çıkan yeni nesil tarihi roman formuna uygun düşmektedir. Romanlar teknik açıdan başarılı olsalar da hayalin gerçeğe baskın olması, tarihi olayların saptırılması, farklı yüzyıllarda yaşamış kişilerin aynı romanda bir araya getirilmesi, romanların başkarakterlerinin sönük, buna karşın önemsiz rollerdeki karakterlerin baskın olması, en ciddi konuların işlendiği romanların bile bir aşk romanına dönüştürülmesi, aşk ve kadın temalarının okuyucuyu romana çekmek ve romanda sürekliliği sağlamak için bir araç olarak kullanılması, romanlarda kopukluk ve tesadüflerin çokluğu gibi nedenlerle tarihi roman kapsamında değerlendirmek mümkün değildir. Corcî Zeydân'ın romanlarını, İslam tarihi romanları olarak nitelendirmek de mümkün değildir. Romanlarda konular İslam tarihinden alınsa da tarihe mal olmuş Hz. Ali gibi, Selahaddin Eyyubi gibi İslam kahramanları, Hristiyan din adamlarının gölgesinde kalmıştır. Zeydân, İslam'a batılı düşünürler penceresinden bakmış ve edebî türler aracılığıyla kültürel bir uyanış sağlamak için Batı kültürünü Araplara aktarmayı amaçlamıştır. İslam tarihi kahramanlarının romanını yazarken dini değer, düşünce ve ritüelleri görmezden gelerek İslam'a bakışı ve değerlendirmelerinde yanlışlara düşmüştür. Tarihe damga vuran büyük İslâmî şahsiyetlerin isimlerini romanlarına ad olarak seçmesine rağmen onlara romanlarında ikinci dereceden bile daha az yer vermiştir.

Anahtar kelimeler: Selahaddin Eyyubi, Corcî Zeydân, Tarihi Roman, Romancılık, Arap Edebiyatı.

NOVELISM OF JURJI ZAIDAN IN THE CONTEXT OF HIS NOVEL CALLED SALAHADDIN AYYUBI

Abstract

Lebanese-born Jurji Zaidan (1861-1914) is a journalist, historian and literary writer. The most important novel of Zeydân, who writes 22 historical novels, each of which is a famous event or a person in Islamic history, is the historical novel Salahaddin Ayyubi. Distortion of historical facts, distortion of events or devaluation of historical figures is a common situation in the novel. According to him, historical novel does not have to be a documentary that transfers history as it is. The novelist can be inspired from history, can choose heroes from history, but has the right to assign heroes the role he wants. In this perspective, his historical novels are in conformity with the new generation of historical novel forms that emerged in the West, contrary to his understanding of classical historical novels. Although the novels are technically successful, it is not possible to

* Bu makalede Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde halen devam etmekte olan "Corcî Zeydan'ın Selahattin Eyyübî ve Haşhaşiler Adlı Romanının Türkçe Çeviri Metinlerinin Eşdeğerlik Kuramı Açısından İncelenmesi" adlı Doktora tez çalışmasından kısmen faydalanılmıştır.

** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık (Arapça) Anabilim Dalı, muammer.sarikaya@hbv.edu.tr

*** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, osmankirali@gmail.com

evaluate these novels within the scope of historical novels. Because the dream is dominant in the novels, the historical events are distorted, the people who lived in different centuries are brought together in the same novel, the characters of the novels are dim, whereas the characters in the trivial roles are dominant, even the novels in which the most serious subjects are covered have been turned into a love novel. The themes of love and women have been used as a means to attract the reader to the novel and to ensure continuity, there are discontinuities in the plot of novels and coincidences have been given much space. It is not possible to describe the novels of Jurji Zaidan as novels of Islamic history. Although the subjects in Islamic novels are taken from the history of Islam, the Islamic heroes, such as Hz. Ali and Salahaddin Ayyubi, were overshadowed by Christian clergies. Zaidan looked at Islam from the window of western thinkers and aimed to transfer Western culture to the Arabs in order to provide a cultural awakening through literary genres. While writing the novel of the heroes of Islamic history, he ignored religious values, thoughts and rituals and made mistakes in his views and evaluations on Islam. Although he chose the names of the great Islamic figures who made their mark on history, he gave them even less than the second degree in his novels.

Keywords: *Salahaddin Ayyubi, Jurji Zaidan, Historical novel, Novelistic, Arabic Literature.*

Giriş

1. Tarihi roman nedir?

Corcî Zeydân her biri İslam tarihinde önemli izler bırakan meşhur bir olayı veya tarihi bir şahsiyeti konu edinen, kapağında meşhur olay veya şahsın ismini taşıyan 22 roman kaleme almıştır. Bu romanların türünü belirlemek üzere araştırmacılar tarafından tarihi roman, İslam tarihi romanları ve biyografik roman olmak üzere üç farklı isim kullanılmaktadır. Romanların kategorisini belirlemek için bu üç kavram üzerinde kısaca durarak, her birinin temel kriterlerini ortaya koymamız yerinde olacaktır.

Tarihi romanın farklı eleştirmenlerce birçok tanımı yapılmıştır. Argunşah'ın tanımına göre “tarihi roman, geçmiş zamanlarda gerçekleşmiş olan olayların, dönemlerin ve bu dönemlerde yaşamış olan insanların hikâyelerinin edebi ölçüler içerisinde yeniden ele alınarak işlenmesidir” (Argunşah, 2002: 445). Boynukara ise tarihi romanı “yazıldığı dönemle ilişkili olarak, geçmiş zaman kesiti içerisinde yerleştirilmiş roman” şeklinde tanımlamaktadır (Boynukara 1993: 228).

Tarih ve edebiyat farklı iki bilim dalı olsalar da tarihi roman kavramıyla ortak bir noktada buluşmuşlardır. Bu sayede her iki bilim dalı ortaya koydukları verilerle, önemli bilgiler içeren başka bir tür olan tarihi romanı ortaya çıkarmıştır (Çiftçi, 2011: 22). “Belirli bir devri, tarihi gerçeklerine sadık kalarak anlatan romanlara tarihi roman adı verilir” (Tural, 1991: 231).

Tarih, tanımlanmış bir dünya; roman ise, kurgulanan dünyadır. Bunun için romanın tarihten faydalanması kadar doğal bir şey olamaz. “Milletlerin hafızası tarihtir. Milletlerin hafızasını ifade eden tarih de geçmişten gelen bir zenginliktir” (Tural, 1991: 192). Tarihi romanlar genellikle tarihi gerçeklerin özünü nakletmeye çalışırlar. Şahıslar gerçek ve kurgusal olarak görülebilir. Tarihi roman 19. ve 20. yüzyılın en popüler türüdür (Yalçın, 2000: 233-234).

Tarihi romanın ilk örneklerinin Avrupa’da yazıldığı görülmektedir. 1771–1832 yılları arasında yaşayan, romanlarda genellikle İskoçya’nın tarihine ait konuları ele alan, İskoçyalı Sir Walter Scott, *Vaverley* adlı eseriyle tarihi romanın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Onu tarihi roman türünün kurucusu yapan şey zengin tarih kültürü ve romanlarındaki tarih konusudur. Bu sayede tüm Avrupa’ya ve dünyaya ünü yayılmıştır (Yalçın, 2000: 236).

Ayrıca, İngiltere’de Charles Dickens’in (1812-1870) yazdığı Fransız Devrimi’ni konu alan *İki Şehrin Hikâyesi* adlı romanı, William M. Thackeray’nin (1811-1863) yazdığı 18. yüzyıl İngiltere’sini konu edinen *Henry Esmond* adlı romanı, Almanya’da Goethe’nin (1749-1829) yazdığı, bir kahramanın yaşam hikâyesini anlatan *Wilhelm Meister* adlı romanı, Rusya’da Alexandre Puşkin (1799-1837)’in yazdığı *Yüzbaşının Kızı* adlı romanı, Nicola Gogol’un *Taras*

Bulba (1935) adlı romanı, tarihi romanın başarılı örnekleri arasında sayılmaktadır (Öztürk, 2002: 31).

Bir tarihi roman yazarı, eserini kaleme almadan önce iyi bir araştırma ve öğrenme sürecinden geçmek durumundadır. Çünkü geçmişte yaşamış insanlara ve yaşanmış olaylara sosyal bir içerik yükleyecektir. Yazar bu nedenle ele aldığı zamanın olayları, insanların günlük yaşantıları ve gelenekleri üzerinde derin bir araştırma yapmaya ihtiyaç duyar. Tarihi kayıtları, destanları inceler ve elde ettiği bulgular doğrultusunda yeni bir anlatım şekline ulaşır (Argunşah, 2016: 22). Tarihi romanda, konuyu oluşturan ve olayların etrafında döndüğü bir tarihsel dönem olmalıdır. Bu şekilde tarihin belirli döneminden alınmış bir olay ya da karakter de olsa, roman kurgusu içinde gelişen entrikalar tümüyle bu dönem çerçevesinde gelişir (Atalay, 2011: 37-38). Birçok yazarın da başvurduğu gibi dini, felsefi ve politik olayları konu alan İslam tarihi romanlarının ilk kaynağı İslam tarihidir. Yazarlar bu olayları okurlara doğru bir şekilde ve değişik hikâyelerle sunarlar.

Tarihî romanın Arap edebiyatçılarınca yapılan tanımları da Batılı ve Türk edebiyatçıların klasik tanımlarına çok yakındır. Örneğin Allûş tarihi romanı “Tarihsel olaylara yoğunlaşan, hakkında güncel yazılar yazılan, bilgi ve hayal boyutu olan, genellikle eğitim ve öğretim amacını taşıyan hikâyemsi anlatımdır.” şeklinde tarif eder (Allûş, 1985: 103). Bir diğer tarife göre tarihi roman “Tarihte gerçekten olmuş olaylar etrafında dönen, hakiki, hayali veya hem hakiki hem hayali karakterlerle tarihsel bir dönemi yeniden canlandırmaya çalışan hikâyemsi anlatım türüdür” (Vehbe ve el-Mühendis, 1984: 184). Çağdaş sanat anlayışına göre tarihsel İslami romanın, öncelikle İslam tarihindeki olaylara önem vermesi, daha sonra teknik açıdan bakarak roman yazarının olayları seçmesi, şahıslar arasındaki uyumu sağlayarak iyi bir sunum yapması gerekir (Aşmâvî, 1993: 5). Bu ve benzeri klasik tanımlarda tarihi romanın tarihsel olaylara odaklanması ve tarihi çarpıtmadan, güvenilir bir şekilde nakletmesi gerektiğine vurgu yapılır.

Buna karşılık çağdaş edebiyatçıların yeni tarihi roman tanımı ve romancının tarihi gerçekleri ele alış biçimi klasik tarihi roman tanımından farklıdır. Örneğin Alfred Sheppard’a göre tarihi roman “Geçmiş hayali bir biçimde ele alır, romancı tarihin sınırlarını aşan geniş imkânlarla tarihi kullanır. Tarihin yerleştirileceği yapının bir parçası olduğu sürece hayali kullanır ancak geçmişte sürekli kalmaz.” Buchan’a göre ise “Tarihin her hangi bir döneminde yaşamı yeniden oluşturmaya çalışan roman” tarihi romandır (eş-Şimâfî, 2006: 111-113). İki tanımdan da anlaşıldığına göre tarihi romanda romancı tarihin belirli bir dönemini ele alır; bu dönemi roman tekniklerini kullanarak, tarihten esinlenerek ve belgelerin egemenliğinden kurtularak sanatsal bir üslupla yeniden ortaya çıkarır. Bir anlamda tarihi roman gerçekten yaşanmış tarihi bir doku içinde belirli bir zamanı ele alan hayali bir yapıdır. Hayali tarih ile gerçek tarih arasında zaman bakımından farklılık olsa da hayali tarihin gerçek tarihten etkilenmesi, esinlenmesi, olay örgüsünü, kahramanlarını, zamanı, tarihe egemen olan kültürel ve sosyal öğelerini gerçek tarihten alması kaçınılmazdır. Gerçek tarih işlenmemiş bir ham maddedir ve romancı hayal gücünü ve tekniğini kullanarak bu maddeyi istediği gibi şekillendirme hakkına sahiptir.

Bu alanda üzerinde mutabık kalınan genel eleştiri standartları vardır. Burada tarihi olayların öneminin göz önünde bulundurulması, tarihi olayların romanda değiştirilmeden ve çarpıtılmadan ele alınması gerekir. Bu önemli bir eleştiri ölçüsüdür; çünkü roman, olaylar ve insanlar arasında bir dereceye kadar hayal gücünün sanatsal biçimde kullanılmasını gerektirir. Burada yazarlar tarihin gerçeklerini hesaba katma ve onları roman çalışmasının kurgusal yönü ile uzlaştırma becerilerinde çeşitlilik gösterir. Burada aranan sanatsal bir üstünlük değil tarihsel gerçekliktir (Aşmâvî, 1993: 2-5).

Tarihi roman ile normal romanın en önemli ortak noktası her ikisinin de kurmaca olgular kullanmasıdır. Zaten bir eserin roman diye tanımlanabilmesi için eserin kurmaca bir dünyada ve kurmaca olaylar içermesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak bir eserin tarihsel roman niteliği kazanabilmesi için öncelikle romanın özelliklerini yansıtması gerekir. Çünkü içerdiği kurgusal dünya ile roman özelliği taşıyan eser, tarihsel konuları ve kurmaca öğeleri gerçeğe benzetebildiği oranda tarihsel olur. Yani tarihi roman, “yaşanmış bir gerçekliği, kurgulanmış gerçeklik süzgecinden geçirerek yeniden sunmak”tır (Tilbe ve Civelek, 2006: 84).

Tarihi romanla ilgili yapılan bu tanımlarda ve değerlendirmelerde ortak olan özellikler arasında şu noktalar dikkati çeker:

- Tarihi gerçeklik ile birlikte edebi havanın duygusunu taşır.
- Anlatılan dönemin sosyal- ekonomik- siyasi- sosyokültürel ve dini yapısına ilişkin bilgiler içerir.
- Geçmişteki olaylardan yola çıkarak geleceğe yönelik dersler verir.
- Yazıldığı dönemin karakterlerini tanıtır ve bu karakterlerle ilgili gerçekçi veya abartılı veriler sunar.
- Tarihi olay veya kişilerle ilgili bilinmeyen özellikleri anlatır (Özön, 1985: 24-26).

Corci Zeydân'ın *İslam Tarihi Romanları* serisini bu noktaları göz önünde bulundurarak değerlendirdiğimizde bu romanları tarihi bir roman olarak isimlendirmek mümkün değildir. Tarihi gerçeklerin saptırılması, hayal gücünün tarihi gerçeklere baskın olması, tarihte hiç olmamış olayların olmuş gibi gösterilmesi, yaşamamış insanların yaşamış gibi gösterilmesi, romanların adında ismi geçen tarihi şahsiyete yüklenen rolün, diğer tali karakterlerin rolleri karşısında silik ve sönük kalması, Hıristiyanlığa ait simge, figür, motif ve karakterlerin gereksiz yere neredeyse bütün romanlara dâhil edilmesi gibi tarihi romanın yapı ve üslubuna aykırı özellikler bütün romanlarında dikkati çeker.

Yazar, *Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî* adlı romanının başına eklediği mukaddimede tarihi romana yönelmesinin sebebini şöyle açıklamaktadır: “Tecrübeyle gördük ki tarihi, roman üslubunda yaymak, insanları tarihi incelemeye ve tarihe daha fazla değer vermeye teşvik etmenin en iyi yoludur. Bizler tarihin romana hâkim olması için çalışıyoruz, yoksa kimi Fransız yazarların yaptığı gibi, romanın tarihe egemen olması için değil”. Yazar tarihi roman yazma konusunda Batılı yazarlardan esinlenmiştir; ancak romanlarının biçimini yaşadığı çevreye, tarihe ve halk kültürüne borçludur. Bu açıdan Zeydân'ın romanları kendine has bir türdür.

Corci Zeydân'ın romanlarını İslam tarihi romanları olarak isimlendirmek de mümkün değildir. Her ne kadar Zeydân romanlarını yazarken İslam tarihinden esinlese de asıl amacı yaşadığı dönemde Arap edebiyatına giren yeni bir edebi tür olan roman tekniğinin cazibesini kullanarak İslam tarihi kaynaklarındaki tarihi bilgileri saptırmak, romanların başkahramanı olan meşhur şahsiyetlerin imajını zedelemek, okuyucunun bilinçaltına bu şahsiyetlerle ilgili ithamları yerleştirmektir. Bu romanlardan birisinin başkahramanı olan Selahaddin Eyyubi'nin şahsı ve görüşleri hakkında okuyucuya vermek istediği izlenim bunun en güzel kanıtıdır. Zaten kendisi de İslam tarihi romanları yazmak iddiasında değildir; romanlarını bu kategoriye kendisi de koymamıştır. Örneğin *Gâdetü Kerbelâ* romanının Zeydân'ın sahibi olduğu Dârü'l-Hilâl tarafından 1901, 1914 ve 1931 yıllarında yapılan baskılarında ön kapakta İslam'la ilgili bir ifade bulunmayıp, “رواية تاريخية غرامية / Tarihsel bir aşk romanı” ifadesi yer almaktadır. Ancak aynı romanın sonraki yıllarda Dârü'l-Ceyl ve Hindâvî gibi yaynevleri tarafından yapılan baskılarında ön kapaktaki bu ifade çıkarılarak yerine “روايات تاريخ الإسلام / İslam tarihi romanları” ifadesi eklenmiştir.

Zeydân'ın tarihi romanlarını, konu alınan döneme ait İslam tarihinin aktarımını hedefleyen, belgelere dayalı bir tarih ya da biyografi kitabı olarak nitelemek, biyografik bir roman olarak adlandırmak da mümkün değildir. Hal tercümesi ya da biyografi teriminin ilk anlamı, biyografi sahibinin doğumundan ölümüne kadar bütün yaşantısını müdahale etmeden ana hatlarıyla aktaran, kurgu ve hayale başvurmadan, delillere dayalı olarak belgeleyen eserler anlaşılmaktadır. Oysa yazar, romanlarında hayal gücünü tarihi gerçekten daha büyük ve etkili bir güç haline getirmiştir. Ayrıca roman Selahaddin'in hayatının tamamını içine almamaktadır.

2. Arap Edebiyatı'nda Tarihi Roman

Avrupa ülkelerinde ortaya çıkarak daha sonra tüm dünyaya yayılan ve rağbet gören tarihi roman, Modern Arap Edebiyatı'nda XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. Yüzyılın başlarında kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemlerde özellikle Mısır, Suriye ve Lübnan'da tarihi roman alanında önemli eserler vermiş yazarlar ortaya çıkmıştır (Çakır, 2018: 134-136). Bunlar arasında, Selim el-Büstânî, Ferah Antûn gibi isimlerden bahsedebiliriz. Arap edebiyatında tarihi romanın öncüsü

olarak her ne kadar Corcî Zeydân gösterilse de, Zeydân'dan önce de bu alanda eserler veren yazarlar vardır. Zeydân'dan önce yaşamış olan Selim el-Büstânî (ö. 1884) tarihi roman alanında üç eser vermiş, bu eserlerini, babası Butrus el-Büstânî ile kurduğu *el-Cinân* dergisinde tefrika olarak yayınlamıştır. 1871-1874 yılları arasında yayımlanan romanların ilki Palmira Kraliçesi Zennubya ve kızı Julia'nın Roma imparatorluğuna karşı mücadelesini ele alan *Zennûbiye*'dir. Emevilerin yıkılışını ve Abbasilerin kuruluşunu anlatan *Budûr* ve Suriye'nin Müslümanlar tarafından fethini konu edinen *el-Hiyâm fî futûhi's-Şâm* adlı romanları da tarihi roman kapsamında değerlendirilebilecek romanlardır (Râbia ve el-Hemedânî, 2003: 115; Hindî, 2014: 32).

Çok yönlü bir yazar, edebiyat ve tarih araştırmacısı olan Zeydân İslam tarihiyle ilgili yazdığı romanlar ile Arap dünyasında İslam tarihi romanının öncüsü olarak kabul etmektedir. 1891-1914 yılları arasında İslam öncesi devirlerden modern zamana kadar olan Müslümanlar ve Arap tarihindeki olayları konu alan 22 roman yayımlayan Zeydân modern Arap edebiyatı tarihinde tarihi roman yazarlığıyla öne çıkmıştır (Lukacs, 2008: 188; Çakır, 2018: 136-137).

3. Corcî Zeydân'ın Hayatı

Lübnan Ayn Ânûb'lu olan Corcî b. Habîb Zeydân, 14 Kasım 1861'de Beyrut'ta doğdu. Beş yaşında iken babası onu Rahîp İlyas Şefîk'in yöneticisi olduğu bir okula gönderdi. Ardından Fransızca öğrenmesi için Şamlılar'ın (Şevâm) ve İngilizce öğrenmesi için Mes'ûd et-Tavîl'in okuluna gönderdi (Nâcî, 1981: 15). İlk ve orta öğrenimini çeşitli okullarda tamamladıktan sonra Amerikalı misyonerlerce 1866 yılında kurulan Amerikan Üniversitesi öğrencilerinin uğrak yeri olan küçük bir lokanta işleten babasının yanında çalışmaya başladı. On iki yaşında ayakkabıcılığı öğrenerek iki yıl ayakkabı tamirciliği yaptı. Babasının lokantasına gelen Amerikan Üniversitesi öğrencileriyle ve gazetecilerle tanıştı. İngiltere'deki "Hıristiyan Gençler" derneğinin bir kolu olarak, Mısır'da mason localarının ilk resmi yayın organı olan *el-Letâ'if* dergisini çıkaran ve 1874'de Lübnan mason locasında tekrisi yapılan güney Lübnanlı Şâhîn Makaryos'un Fâris Nimr'in yardımıyla Beyrut'ta açtığı Şemsü'l-birr/ İyilik güneşi derneğine sık sık gitmeye başladı (Abbâs, 1994: 30). Burada Ya'kûb Sarrûf, Fâris Nimr, Selîm el-Bustânî ve Butrus el-Bustânî gibi yazarlarla tanıştı (Nâcî, 1981: 15). 1881 yılında Beyrut'taki Amerikan Üniversitesinde tıp eğitimine başladı ancak bir yıl sonra ara verdi (Dâğır, 2000: 398). 1882 yılında Eczacılık Fakültesinde öğrenime başladı. Burada üniversitenin onaylamadığı, Darwin teorisini destekleyen öğrenci gruplarının gösterilerine katıldığı için üniversiteden uzaklaştırıldı. Daha sonra çıkan olaylar onu kaçmaya zorladı. Şam'ı bırakarak tıp eğitimini tamamlamak üzere Kahire'ye gitti. Kahire'deki Kasru'l-Aynî Tıp Medresesi'ne girdi. Fakat maddi imkânsızlıklar nedeniyle buraya devam edemedi ve kendisini edebiyat, dil, tarih, felsefe konularına verdi (es-Sekkût, 2007: 162-164).

1883 yılında Mısır'da masonluğa intisap ederek Ekim ayında İskenderiye'ye gitti (Nâcî, 1981: 16). 1884'te Kahire'de Aleksan Sarrafyan adlı bir Ermeni'nin çıkardığı *ez-Zemân* gazetesinde çalışmaya başladı. Arap devrimi sonrasında Mısır'ı işgal eden İngilizleri memnuniyetle karşılayan, bu doğrultuda yazılar yayımlayan ve sonrasında basın ve yayın faaliyetlerinin tümünü yasaklayan İngilizlerin, Mısır'da yayına devam etmesine izin verdiği tek gazete *ez-Zemân* gazetesiydi (Nâcî, 1981: 16). Bu dönemde İngiliz istihbaratı adına çalışmaya başlayan Corcî Zeydân, aynı yıl Sudan'a çıkarma yapan İngiliz kuvvetlerine tercüman olarak katıldı (Le Gassick, 1970: 91; Nâcî, 1981: 16).

1885 yılında Beyrut'a geri dönerek "Doğu Bilimler Akademisi"ne (el-Mecmau'l-İlmiyyü's-Şarkî) üye olarak seçildi. Daha önce öğrendiği İngilizce, Latince, Fransızca ve Almancanın yanı sıra burada İbranice ve Süryanice'yi de öğrendi (es-Sekkût, 2007: 161-163; Nâcî, 1981: 16).

1886 yılında İngiliz istihbaratına sağladığı katkılardan dolayı ödül olarak İngiltere'ye seyahate gönderildi. İngiltere'de Avrupa oryantalizmini yakından tanıma fırsatı buldu. Başta British Museum olmak üzere birçok yazma eser kütüphanesini inceleme imkânı buldu. Bu temaslarının ardından 1886 kışında Mısır'a dönen Zeydân, 1888 yılının başlarına kadar *el-Muktetaf* gazetesinde yöneticilik yaptı.

1889'da *el-Muktetaf*'tan istifa ederek kitap yazımıyla uğraştı. Bu esnada iki yıl süreyle Rufâil Ubeyd'in yöneticisi olduğu el-Ubeydiyye okulunda Arapça öğretmenliği yaptı (Nâcî, 1981: 16). 1891'de bir komşusundan altı Cüneyh borç alarak Kahire'ye geldi ve Dâru'l-Me'ârif

yaynevinin ilk kurucusu Necîb Metrî ile göstermelik bir ortaklıkla bir yaynevi kurdu. Bir yıl sonra 1892'de aralarındaki ortaklık bozulunca Zeydân yaynevinin tek sahibi oldu ve adını *el-Hilâl* olarak değiştirdi. (Dâğır, 2000: 397, es-Sekkût, 2007: 162-163; Nâcî, 1981: 16). Oğlu İmîl büyüüp ona yardım edecek hale gelinceye kadar *el-Hilâl*'in yazı işleri müdürlüğü ve başyazarlığını kendisi yürüttü.

Zeydân 1912 yılında İngiltere, Fransa ve İsviçre'yi kapsayan uzun bir geziye çıktı. Bu gezi esnasında Marsilya, Lion, Paris, Londra, Cambridge, Manchester, Oxford, Cenova, Lozan ve Viyana gibi şehirleri gezdi. Müzeleri ziyaret etti, kütüphanelerinde araştırmalar yaptı (Nâcî, 1981: 17).

Zeydân 1881 yılından itibaren mektuplaşarak, ya da bizzat görüşerek dönemin ünlü oryantalistleri ile arasında sıkı bir bağ kurdu. Bu oryantalistler arasında Amerikalı Cornelius Allen Van Dyck, Theodor Nöldeke, J. Wellhausen, David Samuel Margoliouth, Ignaz Goldziher, Henry Frederick Amedroz, Edward Sachau, William Wright, Duncan Black MacDonald, Ignaty Krachkovsky isimleri ilk anda akla gelenlerdir (Nâcî, 1981: 17). Mısır'da Dâru'l-Hilâl müsteşriklerin ve yabancı ziyaretçilerin ziyaret mekânıydı. Bunun da ötesinde müsteşriklerin ziyaret programlarını organize eden kişi Corcî Zeydân idi.

Zeydân hayatta iken İngiliz madalyası, Mısır Yıldızı (en-Necmetü'l-Misriyye) ve 1885 yılında Sudan'da İngilizler ile Mehdî ordusu arasındaki Ebû Tuleyh savaşı anısına verilen nişan olmak üzere üç madalya ile ödüllendirilmiştir.

Romanlarının özellikle Alman Mısır bilimcisi George Ebers'in romanlarıyla büyük benzerlik taşıdığı düşünülmektedir. Eserlerinde İslam tarihini konu almış ancak çok geçmeden bir aşk romanına dönüşen romanlar mutlu bir aşk hikâyesiyle sona ermiştir. Ancak onun bu eserleri roman tekniği açısından ve estetik yönden biraz zayıf kalmıştır (el-Khadem, 1978: 26-27).

Zeydân, 19. yy'da Jön Türkleri desteklemiştir. Bir dönem Kahire Üniversitesi'nde öğretim görevliliği de yapan yazar buradaki görevinden alındıktan kısa bir süre sonra 21 Temmuz 1914'te Kahire'de ölmüştür. (es-Sekkût, 2007: 162-163).

4. Corcî Zeydân'ın Eserleri

Corcî Zeydân'ın eserlerini tarih, biyografi, coğrafya, dil ve edebiyatla ilgili eserler ve tarihi romanlar olmak üzere beş gruba ayırmak mümkündür ki yazar bu eserlerinin tamamını el-Hilâl dergisini kurduktan sonra kaleme almıştır (Çelebi, 1993: 69).

4.1. Corcî Zeydân'ın Tarih Kitapları

1889'da iki ciltlik modern Mısır tarihi olan *Târîhu Mısır el-hadîs mine 'l-fethi 'l-İslâmî ile 'l-ân* adlı eserini kaleme aldı.

1899 yılında İngiltere'nin kurulduğundan bu güne kadar olan tarihini anlatan *Târîhu İngiltere munzu neş'etiha ilâ hâzihi 'l-eyyâm* adlı kitabını yayınladı.

1889'da Avrupa ve özellikle Arap ülkelerinde genel masonluğun genel tarihini konu alan *Târîhu 'l-mâsûniyye munzu neş'etiha ilâ hâzihi 'l-eyyâm* adlı kitabını yayınladı.

1898 yılında Avrupa tarihinin bir parçası olarak *Târîhu 'l-Yûnân ve 'r-Rûmân* adlı kitabını yayınladı.

1902 yılında beş ciltlik İslam medeniyeti tarihi olan *Târîhu 't-temeddüni 'l-İslâmî* adlı kitabını yayınladı.

1906 yılında Arapların totemci ve ümmi olduklarını iddia edenlere reddiye olarak *Ensâbu 'l-Arabi 'l-kudemâ'* adlı 24 sayfalık bir kitapçığı yayınladı.

1908'de İslam öncesi Arap tarihini konu alan *el-Arab kable 'l-İslâm* adlı kitabının birinci cildini yayınladı. Diğer ciltler henüz yayımlanmamıştır.

1908 yılında Beyrut'ta yaradılıştan şimdiki zamana kadar tarihi konu alan *et-Târîhu 'l-âm munzu 'l-halîka ile 'l-ân* adlı kitabın birinci cildini yayınladı.

1912 yılında genel milletler ve soylarını ele aldığı *Tabakâtü'l-ümem evi's-selâ'ili'l-beşeriyye* adlı kitabını yayınladı.

1912 yılında el-Hilâl matbaasında *Acâ'ibu'l-halk* adlı kitabını yayınladı.

4. 2. Biyografi Kitapları

1902 yılında 19. yüzyıl meşhurlarını tanıttığı *Terâcimu meşâhîri's-şark fi'l-karni't-tâsi'a aşer* adlı 2 ciltli kitabını yayınladı.

el-Hilâl dergisinin 72. sayısında *Bunâtü'n-nehdati'l-Arabiyye* adıyla Arap kalkınma önderleriyle ilgili bir makale kaleme aldı.

1912'de kendisinin Avrupa'ya yaptığı seyahatleri konu edinen *Rihletu Corcî Zeydân ilâ Evrube* adlı eserini kaleme aldı. Bu eser daha sonra 1923 yılında el-Hilâl matbaasında basıldı.

4. 3. Coğrafya kitapları

1891'de *Muhtasar Coğrâfiyyeti Mısır* adlı eserini kaleme alarak Te'lif matbaasında yayınladı.

1912'de *Acâ'ibu'l-halk* adlı eserini yazarak el-Hilâl matbaasında yayınladı.

4. 4. Arap Dili ve Edebiyatı kitapları

1886'da *el-Felsefetü'l-lügaviyye ve'l-elfâzu'l-Arabiye* adlı kitabını kaleme aldı.

1904 yılında el-Hilâl dergisinde Arapçanın tarihiyle ilgili *Târîhu'l-lügati'l-Arabiyye bi'tibârihâ kâinen hayyen* adlı makalesini yayınladı.

1911'de 4 cilt halinde *Târîhu âdâbi'l-lügati'l-Arabiyye* adlı kitabını yayınladı.

Yazarın bu kitaplarından başka iki kitabı daha bulunmaktadır. İlki 1920'de el-Hilâl matbaasında basılan, felsefe, sosyoloji ve medeniyet konularındaki makale seçkisinden oluşan *Muhtârâtü Corcî Zeydân fî felsefeti'l-ictimâ' ve'l-umrân* adlı kitaptır. İkincisi Osmanlı dönemi Mısır'ını ele aldığı makalelerden oluşan bir kitap olup *Mısru'l-Osmâniyye* adını taşır. Ancak Osmanlı taraftarlarının tepkisinden çekindiği için yayımlayamadı. Dahası bu kitabında yer verdiği düşünceler sebebiyle üniversiteden uzaklaştırıldı. Kitabın bir nüshası Kahire Üniversitesi Kütüphanesi 75M, F3002 numarada bulunmaktadır (Nâcî, 1981: 18-22; Aşmâvî, 1993: 9-12; Çelebi, 1993: 70).

4. 5. Corcî Zeydân'ın Tarihi Romanları

Arap tarihi romanının öncülerinden kabul edilen Corcî Zeydân, tarih, dil ve edebiyat alanlarında Batı tarzında eserler vermiş, Hıristiyan olmasına rağmen, İslam tarihini konu edinen yirmi ki roman yazmıştır (Çelebi, 1993: 70; Dâğır, 2000: 397-398; Tâhâ Bedr, 1983: 98-100). Bu eserler şunlardır:

1. *el-Memlûku's-Şârid* (1891), (Firari Köle)
2. *Esîru'l-Mutemehdî* (1892), (Sahte Mehdinin Kölesi)
3. *İstibdâdu'l-Memâlik* (1893), (Kölelerin Baskı Yönetimi)
4. *Cihâdu'l-Muhibbîn* (1893), (Âşıkların Savaşı)
5. *Armânüsetu'l-Misriyye* (1896), (Mısırlı Armonisa)
6. *Fetâtu Gassân* (1897-1898), (Gassanlı Genç Kız)
7. *Azrâ'u Kureyş* (1899), (Kureyş Bakiresi)
8. *17 Ramadân* (1900), (17 Ramazan)
9. *Gâdetu Kerbelâ* (1901), (Kerbela'nın Genç Kızı)
10. *el-Haccac b. Yûsuf* (1902), (Haccac b. Yusuf)
11. *Fethu'l-Endelus* (1903), (Endülüs'ün Fethi)

12. *Şarl ve Abdurrahman* (1904), (Şarl ve Abdurrahman)
13. *Ebû Müslim el-Horasânî* (1905), (Ebu Müslim Horasani)
14. *el-'Abbâse Uhtu'r-Reşîd* (1906), (Reşit'in Kız kardeşi Abbâse)
15. *el-Emîn ve'l-Me'mûn*, (Emin ve Memun)
16. *Arûsu Fergâne* (1908), (Fergana Gelini)
17. *Ahmed b. Tulûn* (1909), (Ahmed b. Tolun)
18. *Abdurrahman en-Nâsır* (1910), (Abdurrahman Nasır)
19. *el-İnkılâbu'l-Osmânî* (1911), (Osmanlı İnkılâbı)
20. *Fetâtu'l-Kayravân* (1912), (Kayravan'ın Genç Kızı)
21. *Salâhuddîn el-Eyyübî* (1913), (Selahaddin Eyyubi)
22. *Şeceretü'd-Dürr* (1914) (Şeceretu'd-Durr).

5. Selahaddin Eyyubi Romanı

Roman hicrî VI. asrın sonlarında Mısır'da kurulan Fatimî devletinin yıkılışını, Sultan Selahaddin Eyyubi tarafından Eyyubi devletine nasıl dönüştüğünü, Fatimî devletinin yıkılış nedenleri ve sonuçlarını, haçlılar ile Selahaddin Eyyubi arasındaki çatışmaları, o dönemde Hasan Sabbah'ın kurduğu, dehşet saçan Haşhaşiler örgütünün faaliyetlerini, Batnî diye adlandırılan bu örgütün teşkilat yapısını, işledikleri cinayetleri, tarihî süreçteki liderlerini, Selahaddin'in bu grupla mücadelesini, bütün bu olaylar arasında iki genç arasındaki tutkulu bir aşkı, kavuşabilmek için yaptıkları mücadeleleri ve sonunda da kavuşmalarını anlatan tarihi bir romandır.

Corcî Zeydân'ın *Selahaddin Eyyubi* adlı romanın Türkçeye Ahmet Cemil, Zeki Meğamiz ve Cuma Vural tarafından üç farklı çevirisi yapılmış ve yayımlanmıştır. Çevirmenlerin, romanın Arapça baskılarının kapağında yer almayan (*ve Haşhaşiler*) ibaresini Türkçe çevirilerin sonuna eklemelerinin romanın albenisini artırmaya yönelik bir strateji olduğunu düşünüyoruz.

Yazarın başta *Selahaddin Eyyubi* romanı olmak üzere, bütün tarihi romanlarının kurgusunda başvurduğu teknikleri ana hatlarıyla şöyle sıralayabiliriz:

Romanda okuyucunun anlayabileceği kolay ve anlaşılabilir bir dil kullanmıştır. Romanın başından sonuna kadar hikâyesel diyalog tekniği kullanılmıştır. Roman Selahaddin Eyyubi'nin hayatının tamamını kapsamayıp, sadece Kudüs'ün fethiyle ilgili olan sınırlı bir dönemi ele alır. Bu dönem Selahaddin Eyyubi'nin babası Necmeddin'in 565/1169 yılında oğlu Selahaddin'i ziyaret etmek için Mısır'a gelmesiyle başlar ve 569/1173 yılında İmâratü'l-Yemenî ve yandaşı yedi suikastçının Selahaddin Eyyubi'ye karşı düzenledikleri komplo olayıyla sona erer. Komplo sonunda hepsi yakalanmış ve idam cezasına çarptırılmıştır. Aslında komplonun planlayıcısı ve uygulayıcısı olan İmâratü'l-Yemenî'nin bu kalkışması hacimli bir tarihi roman için zengin bir malzeme olabileceken, bu olay Selahaddin Eyyubi romanında sadece hayali bir kahraman olan Ebu'l-Hasan'ın kimliği konusunda okuyucunun zihninde sorular uyandırmak için bir araç olarak kullanılır. Selahaddin Eyyubi'den kurtulmak için yapılan komplolar romanın son çeyreğine kadar sürer.

Tarihi bir şahsiyet ve kahramanlar üzerine kurgulanan romanın artalanını Selahaddin Eyyubi'nin sadık adamlarından biri olan İmâdüddîn ile Sittü'l-Melik¹ arasında geçen ve romanın sonuna kadar devam eden aşk hikâyesi oluşturmaktadır. Romanın başından sonuna kadar imkânsız gerçeğe dönüştüren birçok tesadüf ortaya çıkar. Yazar, birçok yerde hayal ürünü olan ilginç olayları yorumlayarak, açıklayarak veya gerekçelendirerek çıkarımlar yapar. Roman karakterlerinden birisinin şahit olduğu gizemli bir olay, yazar romanın sonunda onu ortaya çıkarıncaya kadar ilginç bir gizem şeklinde kalır.

¹ Selahaddin Eyyubi romanında Halife el-Âdid'in kız kardeşinin adı bazen Seyyidetü'l-Melik, bazen Sittü'l-Melik olarak geçmektedir.

Romanda, romana adını veren gerçek bir tarihi şahsiyet olan Selahaddin'in, hayali kahramanları tasvir ederek yüceltmek için nasıl bir araç olarak kullandığını görmek mümkündür. Bu üslup, roman sanatından yoksun, gerçekle bağdamayan ve romanın başından sonuna kadar devam eden bir yöntemdir (Aşmâvî, 1993: 56).

5. 1. Romandaki Karakterler

Selahaddin Eyyubi: Eyyubi Devletinin kurucusu

Âdîd (Âdîd lidîmillâh): 1151-1171 yılları arasında yaşamış son Fâtîmî halifesi.

Sittü'l-Melik (Seyyidetü'l-Melik): Halife Âdîd'in kız kardeşi.

Ebu'l-Hasan: Fatîmî Halifeliğini ele geçirmeye çalışan kurgusal karakter.

Îmâdüddîn: Selahaddin Eyyubi'nin koruması ve yakın adamı.

Necmeddin: Selahaddin Eyyubi'nin babası

İsa el Hekkari: Selahaddin Eyyubi'nin yakın adamı

Bahauddin Karakuş: Selahaddin Eyyubi'nin veziri

Râşidüddîn Sinân: Haşhaşilerin lideri

5. 2. Romanda Selahaddin Karakteri

Romanda Selahaddin'in belirgin rolü yoktur. Romanın başlığı Selahaddin ismiyle başlamakta ve girişte Mısır'daki Fatîmî devletiyle ilgili tarihsel öykülere yer verilmektedir. Romanın genelinde hayal ürünü kurgusal olayların anlatımına özen gösterilirken, nadiren de olsa olayın gerçekliğine dikkat çekici ifadelerle rastlanır. Örneğin romanın son satırlarında "Nureddin Zengi'nin Mısır'ın işlerine müdahale etmesinin sebebi haçlı seferleridir." sözleriyle işaret ettiği gibi, bir anda tarihsel anlatıma geri dönlür (Aşmâvî, 1993: 11).

Romanın büyük bir bölümünde Selahaddin'in adı geçmemektedir. Onun yerine kurgusal karakterler ve onların karıştıkları olaylar uzun uzun anlatılmaktadır. Yazar, Fatîmî halifesinin Selahaddin'i karşılama merasiminde, Selahaddin'in Kürt asıllı oluşuna şu sözlerle dikkat çeker: "Sıradan insanlar halifenin bu Kürtü karşılamak için sarayından çıkmasına şaşırıyor. Ancak ileri gelenler Halifenin yaptığı bu işi garip karşılamıyor ve bir zayıflık olarak görmüyorlar" (Zeydân, 2002: 16). Hemen devamında yer alan ifadede de bir aşağılama söz konusudur. "Hasan Amca şöyle dedi: "Dostum durumlar değişti, halifenin halifeliği kalmadı; sadece ismi kaldı. Burada her şey bu Kürt'ten soruluyor. Yazık Âdîd'a." (Zeydân: 2002: 16).

Romanda Selahaddin Eyyubi'nin ilk görüldüğü anda rastladığımız "bu Kürt" ifadesinin, peş peşe üç cümlede aşağılamak amacıyla üç kez tekrarlanması, bize, yazarın Selahaddin'e karşı bir tutumunun olduğunu, romanda etnik ayrımcılık yaparak uzaklaştırıcı/kutuplaştırıcı bir amaç güttüğünü göstermektedir (Zeydân, 2012: 16; Aşmâvî, 1993: 13). Bu sözlerden sonra, Selahaddin ve babası arasında, her ikisinin hırsları ve isteklerinden bahsettikleri uzun bir konuşma geçmektedir. Bu konuşmada Necmeddin oğluna şöyle der: "İster kendi adına olsun, ister Nureddin'in adına olsun senin burada kalman gerekir. Eğer bunu uygularsan bunu hak etmiş olursun. Unutma oğlum hak kuvvetlidir. Bu her zaman böyledir. Fatihlerin kuralı budur." (Zeydân, 2012: 27). Necmeddin'in oğluna tavsiye mahiyetinde söylediği bu sözlerde hem güçlü olanın her şeyi yapmaya hakkı olduğuna vurgu yapılmakta, hem de Necmeddin karakteri Selahaddin'in seviyesinin üzerine çıkartılmaktadır. Ayrıca Halife Âdîd'in Ebu'l-Hasan'la yaptığı bir sohbet: "Ülkemizde müezzinlerin okuduğu (haydîn hayırlı işe) şeklindeki ezanı yasakladı. Ayrıca bizim Şiilerden olan Mısırlı hâkimleri azlederek onların yerine Şafî mezhebine mensup hâkimleri göreve getirdi. Ülkenin imkânlarını demir yumrukla ele geçirdi." (Zeydân, 2002: 37-38) gibi sıkça tekrarlanan ve adalet duygusuyla bağdamayan ibareler, sırf Selahaddin'in imajını zedelemeye yönelik sözlerdir. Benzer bir durumu Halife Âdîd'in Selahaddin'le ilgili düşüncelerinde ve kız kardeşi Sittü'l-Melik ile mürebbiyesi Yâkûte arasındaki diyalogda da görmemiz mümkündür. Âdîd'in nazarında Selahaddin, aşırı hırslı ve mutlaka ortadan kaldırılması

gereken despot bir şahsiyettir. Onun ortadan kaldırılması durumunda Fatımi halifeliği ve halk bütün kötülüklerden kurtulacaklarına inanmaktadır (Aşmâvî, 1993: 13-14).

Romanın adı *Selahaddin Eyyubi* olmasına karşın ana karakter Selahaddin'in adı romanda nadiren geçer. İsmi geçtiği yerler genellikle haksızlık, zulüm, intikam, iktidar hırsı ve başkasının aşkına tahammülsüzlük gibi olumsuz çağrışımlara sevk eden anlatımların olduğu yerlerdir. Örneğin Sittü'l-Melik ile mürebbiyesi Yâkûte arasında cereyan eden diyalogda Sittü'l-Melik kendisini ölümden kurtaran gencin Selahaddin'in yakın adamlarından birisi olan İmâdüddin olduğunun ortaya çıkması üzerine Yâkûte'nin ona söylediği "Evet, adı İmâdüddin. Onun kim olduğunu ve kardeşin, Müminlerin Emirinin zulmünden şikâyet ettiği amansız düşmanımız Selahaddin'le yakınlığını biliyor musun?" (Zeydân, 2002: 89) ifadeleriyle Zeydân, Selahaddin'e karşı beslediği düşmanlığı açığa vurmakta, "zulüm" ve "amansız düşman" kelimelerini Selahaddin ile aynı cümlede kullanmak suretiyle onun okuyucu üzerindeki tarihten gelen iyi imajını silmeyi amaçlamaktadır. Yine İsa el-Hekkârî'nin Selahaddin'e Âdîd'ın kız kardeşi olan Sittü'l-Melik ile nişanlanmasını tavsiye ettiği hayali hikâyesinde, Selahaddin'in babasıyla İmâdüddîn hakkındaki konuşmasında, babasıyla izledikleri bir at yarışı hakkındaki konuşmalarında ismi geçer.

Selahaddin'in Mısır'ı nasıl ele geçireceğini düşündüğü bir gece başucunda bir hançer ve bir mektup bulduğunu, bu mektupta İsmaililerin reisinin müritlerinden bir fedai tarafından Yusuf Selahaddin'e: "Ey Yusuf, kapıları ne kadar kilitlersen kilitle, önlerine ne kadar bekçi koyarsan koy cezalandırılmaktan kendini kurtaramayacaksın. Bunu kesin olarak bilmen gerekiyor. Hayasızlıkta çok ileri gittiğini, haddini aşan işlere kalkıştığını, zulümde ve istibdatta sınır tanımadığını, İsmaililerin reisi olan Şeyhu'l-Cebel'i unuttuğunu görüyorum." şeklindeki anlatımda Selahaddin ismi açıkça geçer. İmâdüddîn ile Sittü'l-Melik'in düğünü ve Selahaddin'in bu başarı karşısında sevinç duyduğu sahnede ismi geçer (Aşmâvî, 1993: 15). Bunların dışındaki anlatımlarda Selahaddin adı örtük olarak, ima yoluyla verilir. Bir İslam kahramanının adına yazılan romandan payına düşen bununla sınırlıdır. Romanda Selahaddin'e ait olması gereken değer, konum ve anlatı kurgusal karakterlere verilmiştir. Yazarın Selahaddin'e biçtiği rol onun tarihsel değeriyle, prestijiyile ve tarihi roman türüyle orantılı değildir. Bu tutum nedeniyle romanda teknik zaafılar ortaya çıkmış ve bu durum okuyucuda hayal kırıklığı yaratmıştır.

İslam tarihinde Selahaddin Eyyubi, haçlıları İslam ülkelerinden kovmak için savaşan bir kahramandır. Kudüs'ü haçlı işgalinden kurtararak semavi dinlerin müntesiplerinin rahatça yaşayabildiği, diledikleri gibi ibadet edebildikleri bir şehre dönüştüren komutan ve yöneticidir. Mısır ve Suriye'deki sosyal hayatı düzeltmek için çabalayan dirayetli bir yöneticidir. Bu bağlamda tarihteki gerçek Selahaddin ile romandaki kurgusal Selahaddin arasında çarpıtma derecesinde teknik bir çelişki olduğunu görmekteyiz. Tarihi roman yazarının sanatsal özgürlük adına tarihi olayları çarpıtma, değiştirme, kötüleme ve olduğundan farklı gösterme özgürlüğünün olmaması gerektiğini düşünüyoruz. Tarihi romanda gerçek ve hayal arasındaki denge korunmalıdır. Bu dengenin bozulması okuyucunun olaylar ve durumlar arasında, hatta romanın kahramanları arasında ilinti kurmakta zorlanması gibi teknik bir soruna yol açacağı aşikârdır (Aşmâvî, 1993: 16).

Bu durumu romanda Selahaddin Eyyubi ile Halife Âdîd arasındaki ilişkide açıkça görmekteyiz. Yazar, birçok yerde Âdîd'ın Selahaddin'e olan büyük nefretini ve ondan kurtulma arzusunu dile getirir:

Celis: "Efendim siz Bâtıniler veya İsmaililer grubunu bilmiyor musunuz?"

Âdîd bu ismi duyunca şaşırıp dedi ki: "Evet, onların bizim destekçilerimiz olduklarını duyuyorum. "

Celis: "Onların aslı bizim Şiilerden geliyor fakat onlar şimdilerde insanlara suikast yapmakla (öldürmekle) uğraşıyorlar" dedi.

Âdîd: " Onların şu andaki liderleri kim ve neredeler?"

Celis: "Efendim onlar dedeniz El-Hâkim Biemrillah zamanında Hasan Sabbah'a tabi idiler. Şimdiki liderlerine Râşidüddin Sinân diyorlar. Şerif Ebu'l-Hasan'ın Sinân'la şahsi bir dostluğu vardır. Aralarında iyi ilişkiler vardır. Birisini öldürmesi için bir adama emir verip göndermesi durumunda o adam da bunu yapar." (Zeydân, 2012: 34)

Buna rağmen Halife Âdid'in, kurgusal ölüm sahnesinde Selahaddin'i yanına çağırarak, ona yaklaşmaya çalıştığını ve ona "dostum" şeklinde hitap ettiğini görüyoruz. Bu söz, Âdid'in nazarında ancak böyle bir statüyü hak edenlere söylenir. Âdid daha da ileri giderek ölümünden sonra ailesini şu sözlerle Selahaddin'e emanet eder:

"Efendim bu benim kız kardeşim; onu nişanladım. Bunlar da benim çocuklarım. Bu büyük çocuğum Davud, benden sonra onların başına bir şey gelmemesi için onları sana bırakacağım. Onları korumaya alacağına dediklerimi yapacağına söz veriyor musun?" (Zeydân, 2012: 109).

Romandaki bu sahne kendi içinde çelişkilerle doludur. Selahaddin'e karşı kötü niyet besleyen, onu öldürmek için her fırsatı değerlendiren Âdid'in ona "dostum" diye hitap etmesi, ailesini ona emanet etmesi roman tekniği açısından bir çelişkidir.

Âdid'in Selahaddin'e karşı olan tavrı romanda başka metinlerle de desteklenir. Örneğin Âdid'in ailesini Selahaddin'e emanet ettikten sonra kız kardeşi Sittü'l-Melik'e söylediği sözlerde hâlâ ona güvenmediğini söyler ve Selahaddin'in başkalarının isteklerini yerine getirdiğini iddia eder:

"Sultan Selahaddin ile ilgili aklımda ne olduğumu biliyorsun (eliyle işaret ederek). Onun uygulamaları konusunda şikâyetçi oldum, ben dünyanın son saatlerinde, ahiretin ilk saatlerinde bunu itiraf ediyorum. Onun davranışlarından şikâyetçi olduğumu itiraf ediyorum. Fakat ben şimdi onun sözüne inanmıyorum ve başkalarının söylediklerini yaptığına inanıyorum." (Zeydân, 2012: 109).

Yazarın roman kahramanlarına yüklediği bu ikiyüzlü tutum, romanın olay örgüsünde ve sanatsal bir metin oluşturmada yetersizliğinin bir kanıtıdır. Zeydân'ın roman tekniğindeki en büyük açmazı romanın sanatsal yapısında hiçbir faydası olmayan duygusal nitelemelerde aşırıya kaçması, buna karşılık romanın başkahramanının veya başkahraman olmaya aday ikincil kahramanların betimlemesinde yetersiz kalmasıdır (Aşmâvî, 1993: 17). Yazarın örnek aldığı tarihsel roman modelleri Batı edebiyatındaki modellerdir. Her ne kadar anlatım yöntemlerinde bazı farklılıklar olsa da Zeydân, Baba Dumas ve Walter Scott'ın yolunu takip etmiştir.

Corcî Zeydân'ın romandaki anlatıları arasındaki çelişkiler, teknik zayıflıklar ve tarihsel tutarsızlıklar sadece Selahaddin'in kişiliğiyle sınırlı değildir. Selahaddin'in has adamı İmâdüddin'in romanda üstlendiği roller arasında büyük çelişkiler bulunmaktadır. İlk olarak İmâdüddin Şam'a giderek İsmaililerin liderini öldürmeye kararlı, bu görevi kendisi için bir şeref olarak kabul eden birisi olarak karşımıza çıkar (Zeydân, 2012: 72). Romanın ilerleyen sayfalarında tekrar karşımıza çıkan İmâdüddin, Kudüs hapishanede İsmaililerden birisi olan ve kendini Cercis olarak tanıtan Abdurrahim ile tanışır. Onun Râşidüddin hakkında anlattıklarını dinleyerek Râşidüddin'den etkilenen, onu İslam'ı savunan birisi kabul ederek ona dost olan, hatta onu keramet sahibi bir evliya olarak gören birisine dönüşür. (Zeydân, 2012: 143). Abdurrahim'in haşhaşilerin övgüsüyle dolu bu ifadelerinden sonra romanın ilerleyen sayfalarında Abdurrahim tekrar ortaya çıkar ve önceki övgü dolu ifadelerin aksine haşhaşileri vahşi, saldırgan, acımasız, masumların kanını akıtmaktan zevk alan ve ihaneti seven kişiler olarak tasvir eder (Zeydân, 2012: 155). Selahaddin'i öldürmek için komplolar düzenleyen Râşidüddin, huzuruna çıkan İmâdüddin'e Selahaddin hakkında sorular sorup, iyi olduğuna dair cevaplar aldıktan sonra "Allah'a şükürler olsun. Selahaddin selamette olduğu için Allah'a şükürler olsun" şeklinde hayır dua eden biri olarak karşımıza çıkar (Zeydân, 2012: 160). Son olarak Selahaddin'den kurtulmak isteyen Râşidüddin, adamı Abdurrahim'e eski dostu Selahaddin'i, güvenini kazanan İmâdüddin'in öldürmesi emrini verince, Abdurrahim durumu İmâdüddin'e açıklar. Onun konuşmalarını dinleyen İmâdüddin, eski bir arkadaşın ölüm emrini vermenin dostluğa ve insanlığa sığmayacağı düşüncesinden hareketle Râşidüddin hakkındaki iyi düşüncelerinden vaz geçer (Zeydân, 2012: 171-172). Bunun gibi çelişkiler roman boyunca kesintisiz devam etmektedir. Görüldüğü gibi romanda tarihi gerçekler açıkça çarpıtılmaktadır. Arap toplumlarında bu sanatın öncüsü olduğu için yazarın romanında yaptığı hataları görmezden gelmek mümkün değildir (Aşmâvî, 1993: 19).

Corcî Zeydân'ın tarihi romanlarındaki bu çelişkileri, yazarın yaşadığı dönem edebiyatındaki yeniliklerle ilgili olmayıp, yazarın İslam Tarihi hakkında yazdığı romanların genel çerçevesiyle ve

yazdığı romanların arkasında yatan gizli niyetleriyle ilgilidir. Bu yüzden tarihi olay ve şahsiyetleri ihmal etmekte, tarihi gerçeklerle çelişse bile, istediği rolleri yüklemek için hayali şahsiyetlere daha fazla özen göstermektedir. Oysa tarihi olay ve kişilere karşı adil bir yaklaşım, kaliteli bir kurgusal eser ortaya koymak isteyen dürüst bir yazarın en büyük yardımcısıdır. Ancak art niyetli bir yazarda bunun tam tersi olur. Romanları hakkında eleştirmenleri şu sözleri sarf etmeye iten sebep belki de budur: “Zeydân romanlarındaki karakterlere yeterli özeni göstermez. Karakterlerin, tıpkı gerçek hayatta hareket ettikleri gibi, kâğıt üzerinde hareket eden canlı varlıklar olduğunu hissedemeyiz” (Necm, 1966: 186).

Yazarın Selahaddin Eyyubi hakkında aktardığı bilgilerle tarihi gerçekler arasında büyük farklar vardır. Örneğin İbn Kesîr Selahaddin Eyyubi'nin mal varlığı hakkında şöyle söyler:

“Selahaddin'in hazinesinde sadece bir gram altın veya bir dinar vardı. Bir başkasına göre ise kırk yedi dirhem vardı. Bunun dışında, ev, mülk ya da çiftlik, bahçe gibi herhangi bir mülk bırakmadı.” der (İbn Kesîr, 1981, 13: 4).

Devamında İbn Kesîr şöyle der:

“Onun cömertliğine gelince, o çok çaba sarf ederdi; onu hiçbir şey durduramazdı. Öldüğünde hazinesinde sadece bir dinar ve kırk Nasîrî dirhem in kalması bile onun ne kadar cömert olduğuna kanıt olarak yeter. Dinin emirleri dışında herhangi bir şey yapmadı.” (İbn Kesîr, 2003, 10: 226).

ez-Zirikî ise Selahaddin hakkında şu bilgileri aktarır:

“Kahramanlığı yanında yumuşak kalpli ve güzel huylu, ileri görüşlü, ordusundaki asker ve emirlerine (komutanlarına) karşı mütevazı davranan bir siyaset ve savaş adamıydı, ona yaklaşan birisi onun heybeti ile karışık sevgisini hissederdi. Kendisi edebiyat, fıkıh, hadis ve Arapların soyu ve tarihleriyle ilgili birçok şey okumuş, el-Hamâse divanını ezberlemiş, kendisi için mal, mülk biriktirmemiştir.” (ez-Zirikî, 1976, 9: 296).

Onunla aynı dönemde yaşayan ve Gazi Bahaüddin diye bilinen İbn Şeddâd'ın Selahaddin hakkında derlediği bilgilerle kaleme aldığı “Sîretü Salâhiddîn/ Selahaddin'in Hayatı” adlı kitabında şöyle der: *“Selahaddin Allah'ı çokça zikreden inançlı birisiydi. Namaz konusunda aşırı titizdi. Hatta yıllar boyunca cemaatsiz namaz kılmadığı söylenir. Sünnetlere ve tadili erkâna riayet eder, gece uyandığında namaz kılardı. Allah rahmet eylesin hadis dinlemeyi çok severdi. Din adamlarına çok saygı duyar, ancak felsefecileri ve bozuk dini grupları pek sevmezdi.”* (Alvân, 1975: 141-143).

Corcî Zeydân'a gelince, Selahaddin'i şöyle tasvir eder: *“el-'Amm Hasan; Arkadaşım, işte vezir Selahaddin. Saltanat kaftanı olarak giydiği bu elbiseyi üç yıl önce ona Halife giydirdi. Gördüğün gibi bu elbisenin üzerinde bir tarafı altın işlemeli beyaz bir sarık, onun altında da altın işlemeli bir elbise durmaktadır. Boynuna bir bakar mısın? Boynundaki gerdanlık on bin dinar değerindedir. Yanındaki süslü kılıç ise beş bin dinar civarındadır. Altındaki at sekiz bin dinar değerindedir. Üzerinde altınla süslenmiş bir eyer var. Başında iki yüz parça mücevher var. Ayaklarına bak; ayaklarının etrafında dört mücevher kolye, sancakların beyazı gibi bembeyaz başında altın bir başlık var. İşte Selahaddin budur.”* (Zeydân, 2012: 19).

Yazar, bir döneme damga vuran bir İslam kahramanını mücevherler içinde, altın ve incilerle süslü, özellikle kadınların hayallerini süsleyen pahalı ve gösterişli kıyafetler içinde tasvir etmektedir. Bu ve benzeri ifadelerin sıklıkla tekrarlandığı romanda tarihi gerçeklikten, etik ilkelerden ve sanatsal dürüstlükten bahsetmek mümkün değildir. Bu tasvirleri okuyan Müslüman bir gencin Selahaddin Eyyubi konusunda nasıl bir şüpheye düşeceğini tahmin etmek hiç de çok zor değildir.

Yazarın tarihi gerçeklerle örtüşmeyen romanları birçok insaf sahibi eleştirmenin dikkatini çekmiş ve Müslüman nesillerin bu romanları okumamaları tavsiye edilmiştir. Örneğin Me'mûn Ferîz Cerrâr şöyle der: *“Corcî Zeydân'ın romanlarında tarihin İslami bir yorumunu bulamayız; çünkü bu yorum sadece bu yorumun doğruluğuna inanan bir yazar tarafından yapılabilir. Corcî Zeydân ise İslam inancından farklı bir inanca sahiptir.”* (Cerrâr, 1988: 179). Necîb el-Kilânî de bunu destekler mahiyette şöyle der: *“Corcî Zeydân İslam Tarihini bir dizi romanla sunmaya*

çalışmış, maalesef İslam tarihini, halifeleri, İslami düşünce ve özgürlükleri ölü bir ruh ve kuru bir anlatımla, kötü bir örnek olarak sunmuştur.” (Kılânî, 1987: 25).

6. Romanda Olay Örgüsünün Kurgusundaki Tutarsızlıklar

Tarihi bir roman yazımının en önemli aşamalarından birisi romanda yer verilecek olayları seçme sürecidir. Estetik açıdan başarılı bir roman ortaya koymanın temelini seçim oluşturmaktadır. Bu seçim ne kadar başarılı olursa tarihi farkındalık o oranda artar ve romanın dokusu sağlam olur (Aşmâvî, 1993: 54). Ali Ahmed Bâkesîr bu konuda şöyle demektedir: “Sanatın temeli seçimdir. Sanatçı nesnenin türetildiği malzemeden anlamlı olarak gördüğü bölümlerden neyin önemli neyin önemsiz olduğunu seçebilendir. Bu madde tarihten veya modern hayattan olabilir.” (Bâkesîr, 1984: 193). Corcî Zeydân’ın romanında yer verdiği olayların/temaların seçiminde başarılı olduğunu söylemek zordur. Hayal gücünden tamamen vaz geçerek bir eser ortaya koyması mümkün iken o sırf romanın cazibesini artırmak için, ikincil iki karakter arasındaki aşkın gölgesinde kalan bir roman yazmayı tercih etmiştir. Hatta sadece romanın yazıldığı dönemde yaşanan tarihi olaylar esere zenginlik katmak için yeterliydi. Ancak yazar, romanın ismiyle direkt ilgili olay ve olguları seçmek yerine çoğu zaman ana tema ile hiç ilgisi olmayan ayrıntılara yoğunlaşmıştır. Bu durum okuyucu tarafından romanın teknik yapı ve deseninde bir kusur olarak algılanmaktadır (Aşmâvî, 1993: 55).

Corcî Zeydân’ın romanlarında olay örgüsünün oluşturulmasında Selîm el-Bustânî, Nûmân el-Kasâtîlî, Fransîs Marrâş gibi kendinden önceki Arap romancılarından da yararlandığını söylemek mümkündür (Sheehi, 1998: 250-253).

Zeydân’ın romanlarında rastlantı neticesi gelişen önemli olaylara çokça yer verilmektedir (el-Aşmâvî, 1993: 51). Olay örgüsünün şekillenmesinde, romanlardaki olayların analizinde tesadüfen gerçekleşen olayların fazlaca etkin olduğu görülmektedir. Örneğin düzenlenen bir suikasttan kurtulma olayının anlatımında birçok yerde tesadüf unsuru bulunmaktadır. Okuyucu tarafından öngörülemeyen tesadüflerin çokça kullanılması gerçeklik duygusunu zedelemiş, romanları sanatsal açıdan zayıflatmıştır (Heykel, 1994: 196).

Zeydân’ın romanlarını inceleyen araştırmacıların da değindiği gibi romanlardaki bölüm başlıkları tarihî gerçeklik ve kurgusal gerçeklik arasında sürekli gidip gelmektedir. Kurgu ile gerçeğin bu şekilde bir araya gelişi konu bütünlüğünü bozan diğer bir faktördür (Starkey, 2001: 253- 254).

Corcî Zeydân, Arap İslam tarihindeki halifeleri, komutanları ve önde gelen Müslüman devlet adamlarını menfaatçi ve fırsatçı kimseler olarak göstermesi nedeniyle büyük şahsiyetlere iftira atmakla, onların saygınlıklarını zedelemekle itham edilmiştir. Müslüman şahsiyetler etrafında şüphe oluşturmaya çalışırken Hıristiyan din adamlarını iyilik timsali gibi göstermeye çalışmaktadır. Örneğin Selahaddin Eyyubi giydiği elbise, taktığı takı ve mücevherlerle ve atının üzerindeki süslerle lüks düşkünü, gösterişe önem veren bir kişi olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca Fatîmi Halifesi el-‘Âdîd’ın ölmeden önce Selahaddin’e ailesini emanet ettiği, onun ise Halife’nin sarayını kuşatarak içerde ne var ne yok her şeyi yağmaladığını iddia etmektedir. Tarihî kaynaklarda böyle bir emanetle ilgili bir rivayet bulunmamaktadır. Zeydân burada İbnu’l-Esîr’in rivayetini kendi anlayışına göre çarpıtmıştır (Nâyif, 1988: 194; el-Cündî, 1985: 177).

Yazar İslam tarihini ve kahramanlarını olabildiğince kötülerken, Hıristiyanlığı yüceltir, rahip ve piskoposları över, kilise ve manastırları metheder. Romanlarının adı İslam tarihi romanları olsa da romanların asıl kahramanları rahip, rahibe, keşiş, hizmetçi, köle, dilenci gibi önemsiz roller üstlenen, ancak romanın asıl kahramanlarını yönlendiren Hıristiyan karakterlerdir. Örneğin *Azrâu Kureyş* romanında Hz. Ali’yi, erkek kıyafetleri giyerek Hz. Ali’nin huzuruna çıkan, peçesi biraz açılınca kadın olduğu ortaya çıkan Esmâ’ya kur yapan, kadın düşkünü birisi olarak tasvir eder (Zeydân, (t.y.) : 70). *Şarl ve Abdurrahman* adlı romanında Sâlîme ve kızına karşı Abdurrahman’ın tavrı farklı değildir. Romanlarında bu durumun çok tekrarlanması nedeniyle, başlık ve içeriğin uyum sağlaması için onun romanlarını “Ruhban sınıfının tarihi romanları” olarak isimlendirmek daha doğru olur (Aşmâvî, 1993: 86).

Romadaki çelişkilerden birisi de şudur: Corcî Zeydân, Habeşli köle Cevher'in Selahaddin'e karşı komplo düzenleyenlerin saklandığı hanı Vezir Karakuş'a göstermek için Fustat şehrine gittiğinden bahseder. Doğal olarak Cevher'in Karakuş'u istenilen yere götürebilmesi için Fustat sokaklarını çok iyi bilmesi gerekir. "Caddeleri iyi bilen Cevher olmasaydı Karakuş'un istenilen yere ulaşması mümkün olmazdı" sözleriyle Karakuş'un Fustat'ı bilmediğini ortaya koyar. Ne var ki Fustat caddelerinde ilerleyen Karakuş, yanındaki Cevher'e "Biraz yavaşla" der. Etrafa kısa bir süre göz gezdirince suikastçı askerlerin saklandığı hana çok yakın olduğunu anlar (Zeydân, 2012: 127).

Zeydân'ın Arap-İslam tarihinde Türkleri ötekileştirme yaklaşımı Selçuklular dönemine kadar uzanmaktadır. Selahaddin Eyyübî romanında geçen bir diyalogda kahramanlardan birisi şöyle demektedir: "Şimdiye kadar Kureyşliler dışında hiç kimsenin tamah etmediği halifelğe Tuğrul Bey'in tamah etmesine şaşırıyorum." (Zeydân, 1913: 50). Zeydân'ın dikkat çektiği ve tepki gösterdiği konulardan birisi de halifeliğin Araplardan Osmanlı'ya geçmesi olmuştur. Zeydân'ın Osmanlı Devletine karşı olan bu tutumunu dönemin Hıristiyan Arap yazar ve çevirmenlerinin neredeyse tamamında görmek mümkündür. 19. Yüzyıl başlarında Riyad'ı ele geçiren ve önce Osmanlı Devleti tarafından ayakta tutulan ehl-i sünnet inancına karşı dini bir hareket olarak ortaya çıkan, ancak kısa bir süre sonra Muhammed b. Abdülvehhâb liderliğinde siyasi bir harekete dönüşen ve Osmanlı idaresine karşı Arapları kıskırtarak bağımsızlık ülküsü etrafında toplayan Abdullah b. Suud liderliğindeki Arap milliyetçileri Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından 9 Eylül 1818 tarihli Dir'iyye kuşatmasında acı bir şekilde cezalandırılıp, neredeyse tamamı kılıçtan geçirilince Arap milliyetçileri ağır bir darbe alıp gizli örgütler şeklinde yer altına çekilmişlerdi. 1850'li yıllarda petrolün keşfiyle bir anda Batılı devletlerin yoğun ilgisiyle karşılaşan Arap coğrafyasını Osmanlı egemenliğinden çıkartarak sömürü sistemine dâhil etmek isteyen Batılı devletler, çoğunlukla Suriye ve Lübnanlı Hıristiyan Araplardan destekledikleri çevirmen ve edebiyatçılar aracılığıyla Fransız ihtilalinin özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerini Araplar arasında yaydılar (Sarıkaya, 2019: 136, 161). Bir taraftan Butrus el-Bustânî, Selîm el-Bustânî, Nâsîf el-Yâzîcî, Hıfînî Nasîf, Corcî Zeydân, Flîks Fâris, Yakûb Sarrûf, Fâris Nimr, İbrahim Abdulkâdir el-Mâzinî, Selâme Mûsâ gibi Arap milliyetçisi genç yazarlar Arap kamuoyunu Arap milliyetçiliği ortak paydası altında uyanışa ve direnişe davet ederken, diğer taraftan Muhammed Abduh, Reşîd Rıza, Cemaleddin el-Efgâni ve Abdurrahman el-Kevâkîbî gibi müceddit/reformistler genelde İslam dininin, özelde Osmanlı İmparatorluğunun ciddi reformlara muhtaç olduğunu, Arapçanın eğitim dili olarak kabul edilerek Arapça eğitime önem verilmesi ve Osmanlı hükümdarlarının Halife olmadığı, halifeliğin Kureyş soyundan gelen bir Arabın hakkı olduğu gibi konularda yaptıkları konuşmalarla ve yazdıkları yazılarla Arap halklarına isyan ve bağımsızlık çağrılarını yapıyorlardı (Sarıkaya, 2019: 134, 139).

Romadaki olaylar arasındaki bağlantının gerçekçi ve güçlü bir şekilde kurulamaması olay örgüsünü zayıflatmaktadır. Yazar bu türde olay örgüsünü istediği gibi kurgularken bir taraftan da okuru heyecanlandıracak küçük hikâyeler oluşturabilmektedir. Bu tarz ise bazı eleştirmenlerce romanın en basit ve ilkel türü olarak kabul edilmiştir. Zeydân'ın romanları da bu açıdan değerlendirildiğinde kahramanlardan daha çok olayların öne çıktığı, kahramanların kendilerine has bir kişiliklerinin oluşmadığı ve tesadüfen gerçekleşen çok sayıda olayın anlatılan hikâyenin gerçekliğine gölge düşürdüğü görülmektedir. Okuyucuyu romana bağlamak için merak uyandıran vakalar devreye sokulmakta, fakat romanın bölümleri arasındaki bütünlük korunamamaktadır (Ekşi, 2015: 109-111).

Okuyucu tarafından çok beğenilmesine ve pek çok yabancı dile çevrilmesine rağmen kimi eleştirmenler, bütün unsurlarında baskın didaktizm, kurgusal gerçekliği zorlayan tesadüfler ve sanatsal yapıdaki zayıflık nedeniyle Zeydân'ın romanlarının sanatsal yönden tam anlamıyla roman sayılamayacağını dile getirmiştir (Dayf, 1974: 211).

Zeydân, roman türünün ilk dönemlerinde sık rastlanan, macera türü romanlardaki inanılması güç tabiatüstü olaylara ve kahramanlık hikâyelerine yer vermese bile okuyucunun ilgisini canlı tutabilmek için fazlaca tesadüf içeren, dikkat çekici ve hayret verici olaylara ağırlık vermiştir. Bu durum olay örgüsünün gelişimi üzerinde olumsuz bir etki doğurmuş ve romanın gerçekliğini zedelemiştir. Gerçek tarihî hadiselerin yanında böyle inandırıcılığı düşük kurgusal olayların yer alması kurgusal gerçeklikle tarihsel gerçeklik arasındaki ilişkiyi zayıflatmıştır (Allen, 1997: 187).

Corcî Zeydân, İslam tarihi romanlarında genellikle İslam tarihinde meşhur olan kişilerin isimlerini başlık olarak seçmeye özen göstermiştir. Örneğin el-Haccâc, Abbâse Uhtü'r-Reşîd, el-Emîn ve'l Me'mûn, Abdurrahman el-Nâsır, Ahmed bin Tûlûn gibi meşhur kişiler yazarın romanlarında başlık olarak yer almaktadır. Bu durum bazı eleştirmenleri bu romanların biyografik bir kaynak mı yoksa sanatsal bir roman mı olduğunu sorgulamaya itmiştir.

Teknik olarak bir roman çalışmasında kurgusal karakterlerin ana karakterin rolünden daha büyük bir rol üstlenmesine izin verilmez. Selahaddin Eyyubi romanında yazarın Selahaddin'e ikinci rolden daha az rol verdiğini görmekteyiz. Okuyucu romanın kapağındaki adını okuduğunda doğal olarak Selahaddin Eyyubi'nin vezirliğinden önceki ve sonraki yaşamı, Mısır ve Şam'daki pozisyonu, Fatimiler, haçlılar ve destekçileri ile yaptığı uzun süren çatışmalarla ilgili bilgileri bulmayı ve bu bilgileri Selahaddin Eyyubi'nin ağzından duymayı beklerken, daha ilk sayfadan itibaren derin bir hayal kırıklığı yaşar. Çünkü yazar çoğu zaman Selahaddin'le alakası olmayan olayları tamamen kurguya dayalı ele alır ve okuyucu hedeften uzaklaştırır (Aşmâvî, 1993: 43).

Başlık, kişiler ve olaylar arasındaki uyumsuzluk bu romanda karşılaşılan ilk teknik hatadır. Yazar romana isim olarak Sittü'l-Melik, Ebu'l-Hasan veya İmâdüddîn isimlerinden birisini seçmiş olsaydı daha isabetli bir tercih yapmış ve okuyucunun beklentilerini karşılamış olurdu. Okuyucu ilk sayfadan itibaren bu çelişkiyi hisseder; çünkü roman el-Amr Hasan ve Ömer arasında Halife Âdid'm alayı hakkında kurgusal ve çok uzun bir diyalogla başlar. Bu diyalogdaki Halife ve adamlarının elbiselerinin renkleri, sarıklarının kalitesi, silahlarının, atlarının ve sahip oldukları malların tasviri haklı olarak okuyucuyu isim-içerik uyumunu sorgulamaya iter.

Zeydân, romanlarında tarihî gerçeklere bağlı kaldığını düşünse de romanlarındaki tarih aslında tarihî kaynaklardaki yorumun yorumudur. Kendi yorumunun gerçek tarih olduğunu iddia ederken, kimileri de onu tarihi tahrif etmekle itham etmiştir. Buradan hareketle romandaki tarihle tahrifin oldukça göreceli olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Sittü'l-Melik ve Halife Âdid'm aynı zaman diliminde yaşatılması ve birbirlerine kardeş yapılması romanda tarihi tahrif etmenin en güzel örneği olarak karşımıza çıkar. Zira Sittü'l-Melik adında bir kahraman son Fatımi Halifesi Âdid'm kız kardeşi olarak şahıs kadrosunda yer almaktadır. Sittü'l-Melik bint el-Azîz billâh, 411/1020'de vefat eden Halife Hâkim bierrillah'm kız kardeşidir ve 415/1024 yılında vefat etmiştir; Âdid'm böyle bir kız kardeşi yoktur. Halife Âdid ise 555-567/1160-1171yılları arasında halifelik yapmış, sonrasında Mısır'da Eyyubi dönemi başlamış ve hutbelerde Abbâsî Halifesinin adı zikredilmiştir. (Ekşi, 2015: 248; Abu Halil, 1983: 251-252). Tarih kitaplarında Sittü'l-Melik hakkında yapılan araştırmada onun, kardeşi Halife Âdid ile herhangi bir bağlantısı bulunamamıştır. Ne var ki Zeydân tarihsel gerçekleri dikkate almadan tarihi bir şahsiyeti kendi döneminden bir buçuk asır sonrasına, başka bir döneme aktarmıştır. Romandaki bu durum kabul edilebilir bir durum değildir. Corcî Zeydân isteseydi bu büyük tarihî ve teknik hataya düşmeden de Sittü'l-Melik rolünü verebileceği gerçek veya hayali bir kadın figürü ortaya koyabilirdi. Tarihi roman yazarının eserini yazarken tarihi çerçeve içerisinde özgür olması beklenir; ancak bu tarih alanının alaya alınacak bir alan olduğu anlamına gelmez. Bu örnekten yola çıkarak Corcî Zeydân'm romanlarında tarihi öğretme arzusunda olduğunu söyleyen, bu eğilimi öven ve romanlarda görülen tarihsel eksiklikleri/hataları görmezden gelen eleştirmenlerin isabetli bir tutum takinmadıklarını söyleyebiliriz.

7. Romandaki Tesadüfler

Corcî Zeydân'm *Selahaddin Eyyubi* romanında beklenmedik bir anda ortaya çıkan tesadüflerin çokluğu dikkat çeker. Yazar, olayları evirip çevirerek imkânsız mümkün kılar (Aşmâvî, 1993: 51). Romanda Sittü'l-Melik, sevgi beslediği ancak tanımadığı İmâdüddîn'i görmeyi arzu etmektedir. Yazar birden İmâdüddîn'in evinin yakınından Sittü'l-Melik'in odasına kadar uzanan bir yer altı geçidi icat ederek komik bir duruma düşer (Zeydân, 2012: 90).

Kurgusal bir karakter olan Ebu'l-Hasan'm komplocularla toplantı yaptıkları ev Selahaddin'in askerleri tarafından kuşatılmış, evdeki tüm komplocular yakalanmış ancak Ebu'l-Hasan kaçmayı başarmıştır. Romanda kaçış yolunu ve nasıl kaçtığına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yazar Ebu'l-Hasan'm buradan çıkışını ve kurtuluşunu tesadüflere bağlar. Daha sonra onun Haşhaşilerin şeyhi Râşidüddîn ile arkadaş olduğunu İmâdüddîn'in öldürmekle, malına ve eşine el

koymakla görevlendirildiği kişinin o olduğunu öğreniyoruz. En büyük tesadüf ise Ebu'l-Hasan öldürüldüğünde ortaya çıkar. İmâdüddîn onu öldürdüğünde yanında bulunan kadının Mısır'da Selahaddin'in korumasından kaçırılan Sittü'l-Melik olduğu ortaya çıkar (Zeydân, 2012: 186; Aşmâvî, 1993: 51).

Romandaki bu ve benzeri tesadüfler onu sanat çerçevesinden uzaklaştırmakta, bu durum ise okuyucunun romanı beğenmemesine sebep olmaktadır. Ayrıca bu durum, romancılıktaki tarihe bağlılığı ve sanatsal dürüstlüğü ortadan kaldırmaktadır. Zeydân özellikle ilk romanlarında romanın bölümlerini birbirine bağlamada veya problemlerin çözümünde sıkça başvurduğu tesadüfler romanın mükemmelliğini yok ederek, yazarın sanatsal anlamdaki zayıflığını göstermektedir. Roman makul gerçeklikten uzaklaştığı gibi sıcaklığını da kaybederek sıradan bir çalışmaya dönmektedir (Necm, 1966: 182).

Romandaki bu garip tesadüfler sanatsal yönü zayıflattığı için okuyucuyu İslam tarihi kahramanlarının tarihteki gerçek rolleri ile romandaki rolleri arasında bir ikilemde bırakarak, İslam'ın kaza ve kader inancının tecelli etmediği hayali dünyalara götürür. Bu da "İslam tarihi romanları" ismini taşıyan roman serisinde büyük bir kusur sayılır (Aşmâvî, 1993: 52). Corcî Zeydân'ın tarihî değerlere bağlı olduğunu söyleyen en-Nessâc, ancak Corcî Zeydân'ın romanlarında uygun olayları seçme ve olay örgüsüne okuyucunun baktığı açıdan bakma konusunda iyi olmadığını, karakterleri oturtmadığını, gerçek insani hisleri harekete geçiremediğini ve tarihsel rolleri içselleştiremediğini ifade etmektedir (Nessâc, 2007: 94). Seçimini doğru yapamayan, tarihi figürleri içselleştiremeyen bir romancı tarihsel değerleri koruyan birisi olamaz (Aşmâvî, 1993: 53).

Romanda tesadüflerin en fazla ortaya çıktığı bölüm İmaretü'l Yemeni komplosunun anlatıldığı bölümdür. Diyalog şöyledir:

İki adamdan birisi dedi ki: "Şeyhin söylediği her şeyin doğru olduğunu düşünüyor musun?"

Diğeri: "Sadece bir kısmı bile doğruysa mutlu oluruz. İsmailî şeyhinin nazarında görevin gerçeklerini anlamadığın görüliyor. "

Dedi ki: "Anladım. Nasıl anlamadım?"

Dedi ki: "Öyle anlayamadın. Velinimetimiz bu şeyh ile İsmailîlerin reisi Râşidüddîn Sinân şeyhin lider olmadan önce arkadaş olduklarını biliyorum. Başkan olmadan önce ona yardım etmiş, başkanlığın Râşidüddîn'in eline geçmesi için çok şey yapmıştır. Arkadaşıyla birlikte çalışmak isterken o Mısır'a gitti ve halifeliğe göz dikti."

Diğeri güldü ve dedi ki: "Halifeliğe göz dikti."

Dedi ki: "Evet halifelik hırsı için kendisine Ebu'l-Hasan ismini taktı ve Fatîmi soyundan olduğunu iddia etti, insanlar da ona inandı, Mısır'da Halife Âdid ölünce halk Selahaddin'i destekledi ve Selahaddin de onun ve yandaşlarının sırlarını öğrenince onları tutukladı, Ebu'l-Hasan buradan kurtularak Şam'a geldi. Bundan sonra neler olduğunu biliyorsun. İki dirhem karşılığında bir ölüyü bile öldürenler bu kadını Ebu'l-Hasan için evinden kaçırdılar. Kadın ondan nefret ediyor; Onu görmeye tahammül edemiyor" (Zeydân, 2012: 180).

Romanın yarım sayfalık bu diyaloguna Corcî Zeydân birçok tesadüfü sığdırır: İmâdüddîn'in Ebu'l-Hasan'ı öldürmesi için bu eve gelmesi ve neredeyse kapıya dokunacak kadar yaklaşması bir rastlantı sonucudur. Suikast ekibinin kaldığı eve düzenlenen baskından bilinmeyen bir şekilde kurtulan Ebu'l-Hasan'ın iki adamı arasında geçen konuşmaya İmâdüddîn tesadüfen tanık olur. İki adamın Ebu'l-Hasan hakkındaki gizli bilgileri nereden öğrendikleri bir muammadır. Böylesine önemli bilgileri kendi aralarında yüksek sesle konuşmaları kurgusal bir hatadır. Ebu'l-Hasan'ın Mısır'dan kaçırılan Sittü'l-Melik'in korunmasına yardımcı olduğunu, dahası Ebu'l-Hasan'ın ona âşık olduğunu da tesadüfen öğreniriz. Bu kadar tesadüfün bir diyaloga sığdırılması romanda kimi sahnelerde teknik anlamda kopukluklar olduğunun bir göstergesidir ve böyle bir anlatım tekniği okuyucuyu zorlamaktadır (Aşmâvî, 1993: 66). Sadece bu diyalog bile yazarın edebi görünümünden uzak, etki gücü düşük, alışılanın dışında bir dil kullandığına kanıt olarak yeterlidir. Fikirler, olaylar,

şahıslar ve durumlar değişse de onun dili ve anlatım tarzı değişmez. Yazarın sözdizimindeki zayıflığı anlamak için diyalogda geçen “sadece bir kısmı bile doğruysa mutlu oluruz” sözüne bakmak yeterlidir (Aşmâvî, 1993: 68).

8. Dil ve Anlatımdaki Teknik Sorunlar

Corcî Zeydân'ın amacı anlaşılır olmaktır; bu nedenle de dili kolay ve akıcıdır. Romanda kullandığı dil insanların günlük hayatlarında kendi aralarında konuştukları dilden farksızdır. Yalnız bir dil kullandığı için romanda parlak ve güzel kelimelere, üslubu süsleyen retorik sanatlara, tuntuşraklı ifadelerle, anlaşılması problemlili kelimelere rastlanılmaz.

Romanlarında ağırlıklı olarak geçmiş zaman fiillerinin kullandığı görülmektedir. Uzun cümleler ve sıfatlar kullanarak renkli bir anlatım yerine olayları olduğu gibi anlatma anlayışını benimsemiştir. Bu durum yazarın ifade çeşitliliğine çok fazla önem vermediğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Romanlarında kullandığı dil her ne kadar anlatılan hikâyenin, tasvir edilen kişi, zaman ve mekân gibi öğelerin okuyucunun zihninde yeterli şekilde canlanmasını sağlama, istenilen duygusal atmosferi oluşturma konusunda başarılı olsa da estetik açıdan zayıftır. Okuyucunun ruhunu okşayacak bir anlatımın varlığından bahsetmek mümkün değildir. Zeydân'ın romanlarını değerlendiren eleştirmenlerin de değindiği gibi üslupta sadeliği ve kolaylığı esas alan yazar, söz sanatlarından genel itibarıyla uzak durmuştur. Nadiren bazı teşbih ve istiarelere yer vermişse de bu ifadelerde bir özgünlük ve yaratıcılık olduğu, kendine ait bir üslup ve söylem geliştirdiği söylenemez (Heykel 1968: 217-218).

Yazarın *Selahaddin Eyyubi* romanında yolu kesişen iki arkadaşın konuştuğu gibi sıradan bir konuşma dili kullanması haklı olarak eleştirmenlerin tepkisini çekmiştir: “Karşılıksız ve özgürce, herhangi bir kısıtlama olmadan yazmaktadır. İstese de tarzını güzelleştiremez. Yazıları sıradandır ve söz ve anlam sanatlarıyla süslü değildir.” (Aşmâvî, 1993: 62)

Romanın bir bölümünde İmâdüddîn, Sittü'l-Melik'e şu şekilde hitap eder: “Senin halifenin kız kardeşi Sittü'l-Melik olduğunu ve onların seni istediğini bilmiyordum. Bunun için bir şey diyemedim. Ancak gözlerim altın gibi saçlarına yönelince senin o olduğunu anladım.” (Zeydân, 2012: 80) Buradaki dilsel kullanım cılız ve sönüktür. Özellikle de “bunun için bir şey diyemedim” sözü İmâdüddîn'in içinde bulunduğu ruh halini yansıtmaktan uzaktır. Bunun yerine “bu cesareti kendimde bulamadım” şeklinde bir ifade daha canlı ve etkili olurdu.

Romanda yazarın bağlama uygun ve etkili ifadeler seçmede yaşadığı sorunlara ek olarak, söylenen sözler ile söz sahibinin ve muhatabın statüsü arasında bir uyumsuzluk da söz konusudur. Bu durum kısaca “sözün fasih olmasının yanında zamana, zemine/makama ve muhatabın durumuna uygun olması” şeklinde tarif edilen belagat ilkesinin iptali anlamına gelmektedir. Birçok diyalogda seçilen cümleler ve terimler tarihi şahsiyetlerin konumuyla uyumsuzdur.

“Etkilendiği için dizleri titreyerek karşılama salonuna çıktı.” (Zeydân, 2012: 118)

“Hayır, bunu onaylamıyorum. Haremde iken şartlar bunu ona hatırlatmama engel oldu.” (Zeydân, 2012: 44).

“Eğer giderse bütün kötülüklerden kurtuluruz.” (Zeydân, 2012: 33).

“İstedini elde etmek için her yolu denemek istiyordu.” (Zeydân, 2012: 37).

Bu ve benzeri ibareler yazarın romanın yazıldığı dönemde yaygın olarak kullandığını düşündüğümüz güncel konuşma tarzından uzaklaştığını, arkaik kalmış bir söylem biçimini sürdürdüğünü düşünmemize sebep olmaktadır. Yazar yazdığı dönemin dil ve kültürünü romanında okuyucunun entelektüel seviyesine uygun bir biçimde yansıtamamıştır. Romanda sanat algısı ve tarihi gerçeklerin gereklerini yapmak yerine, ideoloji gibi, din farklılığı gibi tamamen metin dışı öğelerin aktarımına, kimi zaman okuyucuya dikte ettirilmesine ağırlık vermiştir. Buna, yazarın yerine göre uygun cümle ve ifadelerden oluşturduğu edebi yazın oluşturmadaki yetersizliğini de ekleyebiliriz. Üslubu ya basit bir gazetecilik tarzıdır, ya da kimi kitap ve makalelerinde görülen bilimsel olmayan, sanatsal bir değeri veya orijinalitesi olmayan, kuru ve özensiz bir olaylar dizisi aktarımıdır. Bu nedenle edebi bir eserde estetik haz, eğlence ve eğitim unsurlarını bulmak isteyen

kültürlü okuyucuların kuru hikâyelerin birçoğunu okumaktan zevk alamadığını görüyoruz ki bu durum romanda önemli bir teknik sorundur (Aşmâvî, 1993: 64).

Romanda başvurulan diyaloglar gereğinden fazla uzundur. Diyalogu sürdürmek için zorlama bir dil kullanılması, kelime seçiminin özensizliği, sözdiziminin zayıflığı okuyucuda gerçek olmayan suni bir etki bırakmaktadır. Âdîd ile kardeşi Sittü'l-Melik arasında geçen uzun konuşmada bu zorlamayı açıkça görebiliriz.

Kardeşi ona cevap vermek istediğini sandı, ancak utanma duygusu onu engelledi. Dedi ki: “İsteğimi kabul edersen sana ne zararı dokunur? Bu adam senin için en uygun insandır. En hayırlısıdır. Onun seninle nişanlanmasına razı olduğunu söyle. Eğer sen onu kabul etmenin bir felaket olduğunu düşünüyorsan bu küçük bir felakettir.”

Gözleri sanki sakladığı bir sırrı ifşa etmiş gibi parlıyordu. Sittü'l-Melik bir an kardeşinin sözlerini dikkatlice düşündü ve “Kardeşim küçük felaketten neyi kastediyorsun? Bundan daha büyük bir felaket mi var?” dedi.

Âdîd: “Bundan daha büyüğü senin aileden olmayan ve isteğini geri çeviremeyeceğimiz bir yabancı olmasıdır. Anladın mı?”

Sittü'l-Melik: “Ne demek istiyorsun? Bunu istemeye kim cesaret edebilir?”

Âdîd: “Haklarımızı elimizden almaya cesaret eden, hareketlerini bin defa hesap eden ve cesaretinden korktuğumuz adamdan söz ediyorum. Onun bu konuda bir isteği olursa onu kim reddedebilir?”

Kardeşinin söylediğini anlamamış gibi davranarak “Biraz daha açık konuşur musun? Selahaddin’i mi kastediyorsun?” dedi.

Âdîd: “Evet onu kastediyorum. Sen ne diyorsun?”

Bunu duyunca dizleri titreyerek yere düştü, sedire oturamadı. Damarlarındaki kanı donmuştu ve sustu. Kardeşi oturarak onu yumuşatmak için ellerini omuzlarına koydu ve dedi ki: “Bu haberle seni sıktım, ama sen de beni zor durumda bıraktın. ” (Zeydân, 2022: 61-62).

Âdîd ile kız kardeşi Sittü'l-Melik arasında geçen uzun diyalogun bu bölümünde Selahaddin'den bahsedilirken üçüncü tekil şahıs anlatım/o'lu anlatım tercih edilmiş, olumsuz bir imaj oluşturmak için “yabancı adam”, “bizim hakkımızı aldı” ve “onun heybetinden korkuyoruz” gibi ifadeler peş peşe sıralanmıştır. Diyalogun etki gücünü arttırmak için “Bunu istemeye kim cesaret edebilir?”, “dizleri titreyerek yere düştü”, “sedire oturamadı”, “damarlarındaki kanı donmuştu ve sustu” gibi birbirinin anlamını tekit eden abartılı ifadeler aynı diyalogda kullanılarak Selahaddin Eyyubi bir harami gibi, acımasız bir katil gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

Sonuç

Corcî Zeydân'ın tarihi romanlarından birisi olan *Selahaddin Eyyubi (ve Haşhaşiler)* birçok milletten ve dilden okuyucun dikkatini çeken en önemli romanıdır. Adeta Corcî Zeydân'ın adıyla özdeşleşen bu hacimli romanın birçok dile çevrilmesi, Türkçeye üç farklı çevirisinin yapılması okuyucunun romana verdiği değer bir göstergesidir. Ancak Corcî Zeydân'ın hayatı, edebi kişiliği, ideolojisi ve bu romanı yazmaktaki amacı konusunda bilgi sahibi olmayan okuyucunun bu romanı okuduktan sonra bir dezenformasyona maruz kalması uzak bir ihtimal değildir. Okuyucunun Selahaddin Eyyubi'nin kişiliği, düşüncesi, inancı ve faaliyetleri konusunda İslami ve tarihi kaynaklarda nakledilen bilgilerden habersiz olması halinde bu roman sayesinde bilgi kirliliği daha da artacaktır.

Arap edebiyatında tarihi roman yazma konusunda öncü kabul edilen, tarihçi, gazeteci ve edebiyatçı olarak sivrilmiş Corcî Zeydân, yaşadığı dönem itibarıyla tarihi birçok olaya şahit olmuş ve milliyetçilik akımlarının da etkisiyle Batı tarzında eserler vermiştir. Corcî Zeydân'ın roman türünü seçmesinde en önemli sebeplerden birisi yaşadığı dönemde Arap toplumunda yeni edebi

türlerden birisi olan romanın cazibesini kullanarak, ideolojik görüşlerini halka daha kolay ulaştırabilme düşüncesidir.

Corcî Zeydân'ın romanlarını, roman tekniği açısından başarılı olsalar da, hayalin gerçeğe baskın olması, tarihi olayların saptırılması, farklı yüzyıllarda yaşamış kişilerin aynı romanda bir araya getirilmesi, romanların başkarakterlerinin sönük, buna karşın önemsiz rollerdeki karakterlerin baskın olması, en ciddi konuların işlendiği romanların bile bir aşk romanına dönüştürülmesi, aşk ve kadın temalarının okuyucuyu romana çekmek ve romanda sürekliliği sağlamak için bir araç olarak kullanılması gibi nedenlerle tarihi roman kapsamında değerlendirmek mümkün değildir.

Corcî Zeydân'ın romanlarını, İslam tarihi romanları olarak nitelemek de mümkün değildir. Romanlarda konular İslam tarihinden alınsa da tarihe mal olmuş Hz. Ali gibi, Selahaddin Eyyubi gibi İslam kahramanları, papaz ve rahip gibi Hıristiyan din adamlarının gölgesinde kalmıştır. Hıristiyanlık yüceltilirken İslam eleştirilmiş, okuyucunun İslam'dan uzaklaştırılması hedeflenmiştir. Zeydân, İslam'a batılı düşünürler penceresinden bakmış ve edebî türler aracılığıyla kültürel bir uyanış sağlamak için Batı kültürünü Araplara aktarmayı amaçlamıştır. Savaşlar ve yapılan fetihlerin bir milletin tarihi kabul edilemeyeceği, asıl tarihin medeniyet ve kültür tarihi olduğu görüşündedir. Ona göre din bir milleti millet yapan unsurlardan birisi olarak kabul edilmemelidir. Bu nedenle de İslam tarihi kahramanlarının romanını yazarken dini değer, düşünce ve ritüelleri görmezden gelerek İslam'a bakışı ve değerlendirmelerinde yanlışlara düşmüştür. Tarihe damga vuran büyük İslâmî şahsiyetlerin isimlerini romanlarına ad olarak seçmesine rağmen onlara romanlarında ikinci dereceden bile daha az yer vermiştir. Corcî Zeydân daha da ileri giderek çoğu zaman kurgusal olgu ve olaylar üzerinden bu kahramanların tarihten gelen olumlu imajını zedeleyecek, hiçbir bilgi ve belgeye dayanmayan aktarımlarda bulunmuştur.

Corcî Zeydân'ın İslam Tarih romanları yazmadaki tek amacının yeni nesle sadece tarih öğretmek olmadığı açıktır. Tarihi gerçekleri çarpıtma, olayları akışından saptırma ya da değersizleştirme konusunda tarihi roman yazarına hoyratça kullanabileceği sınırsız bir yetki alanı tanımaktadır. Ona göre tarihi roman, tarihi olduğu gibi aktaran bir belgesel olmak zorunda değildir. Roman yazarı tarihten esinlenebilir, kahramanlarını tarihten seçebilir ancak kahramanlarına istediği rolü yükleyebilir. Bu bakış açısıyla onun tarihi romanları klasik tarihi roman anlayışının aksine, Batı'da ortaya çıkan yeni nesil tarihi roman formuna uygun düşmektedir.

Kaynakça

- Abu Halîl, Ş. (1983). *Corcî Zeydân fi'l mizan*. Dâru'l-Fikr: Şam.
- el-'Aşmâvî, A. (1993). *Vakfe me'a Corcî Zeydân*. Mektebetü'l-'abîkân: Riyad.
- el-Cündî, E. (1985). *Î'âdetu'n-nazar fi kitâbâtî'l-'asriyyîn fi dav'i'l-İslâm*. Dâru'l-i'tisâm: Kahire.
- Allen, R. (1997). "The Beginnings of the Arabic Novel" *Modern Arabic Literature*. edit. M. M. Badawi, Cambridge University Press: Cambridge.
- Allûş, S. (1985). *Mu'cemu'l-mustalahâtî'l-edebiyeti'l-mu'âsıra*. Dâru'l-Kitâbî'l-Lübânî: Beyrut.
- Alvân, A. N. (1975). *Salâhuddîn el-Eyyübî batalu Hittîn ve muharriru'l-Kuds mine's-salîbiyyîn*. Darusselâm: Kahire.
- Argunşah, H. (2002). *Tarihi Romanın Yükselişi*. Hece [Roman özel sayısı]. (65/66/67) 440-449.
- Argunşah, H. (2016). *Tarih ve Roman*. Kesit Yayınları: İstanbul.
- Atalay, İ. (2011). Tarihsel Roman ve Âmin Maalouf'un Semerkant'ı, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 35-52.
- Bâkesîr A. A. (1984). *Fennü'l mesrahiyye min hilali tecâribi'ş-şahsiyye*. Mektebetü'l Mısır: Kahire.
- Bedr, A. T. (1983). *Tatavvuru'r-rivayeti'l-'Arabiyye*. Dâru'l Me'ârif: Kahire.
- Boynukara, H. (1993). *Modern Eleştiri Terimleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları: Van.
- Cerrâr, M. F. (1988). *Hasaisü'l kıssatü'l İslamiye*. 1. Baskı. Dâru'l Menâra: Cidde.
- Çelebi, M. (1993). "Corcî b. Habib Zeydân", *TDV İslam Ansiklopedisi* (8) 69-71, TDV İslam Araştırmaları Merkezi: İstanbul.
- Çakır, M. Türken (2018). "Corcî Zeydân'ın Kureyş Bakiresi" adlı tarihi romanı üzerine bir inceleme", *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi* (Mart 2018) 135-137.
- Çiftçi, T. (2011). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihi Romanların Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarısı Üzerine Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dayf, Ş. (t.y.). *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'âsır fi Mısır*. Dâru'l-me'ârif: Kâhire.
- Ekşi, F. (2015). *Arap Milliyetçiliği Bağlamında Corcî Zeydân'ın Romancılığı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- el-Khadem, S. (1978). *On the Rise of the Egyptian Novel*, *The International Fiction Review*, 5 (1), University of New Brunswick.
- es-Sekkût, H. (2007). *Kâmûsu'l-edebi'l-'arabiyyi'l-hadîs*. Daru's Şark: Ürdün.
- Heykel, A. (1994). *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*. Dâru'l-me'ârif: Kahire.
- Heykel, M. H. (1968). *Evkâtu'l-ferâğ*. Mektebe li'n-nehdati'l-Mısriyye: Kahire.
- Hindî İ. ve Sâlim H. (2014). *er-Rivâyetu't-târîhiyye fi'l-edebi'l-'arabiyyi'l-hadis*, (y.y.): Ürdün.
- Karabela N. ve Ekşi F. (2015). Arap Edebiyatında Tarihi Romanın Ortaya Çıkışında Milliyetçilik Düşüncesinin Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2015/2) 185-202.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İ. (1981). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Mektebetü'l-Me'ârif: Beyrut.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İ. (2003). *el-Kâmil fi't-târîh*. Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye: Beyrut.
- Kılânî, N. (1987). *el-İslâmiyye ve'l-mezâhiru'l-edebiyeye*. Muessesetü'r-Risale: Beyrut.
- Le Gassick, T. (1970). *Modern Arabic Prose Literature: An Introduction*. Institute of International Studies: Michigan.

- Lukacs, G. (2008). *Tarihsel Roman*. çev. İ. Doğan. Epos Yayınları: Ankara.
- Nâyif, M. S. b. (1988). *Dirâse fi's-sîreti'n-Nebviyye*. Dâru'l-Erkâm: Beyrut.
- Necm M. Y. (1966). *el-Kıssa fi'l-edebi'l-Arabiyyi'l-hadîs*. 2. Baskı. Dâru's Sekâfe: Beyrut.
- Nessâc, S. H. (2007). *Panorama er-Rivayeti'l-arabiyyeti'l-hadîse*, 1. Baskı. Dâru Garîb: Beyrut.
- Özön, N. M. (1985). *Türkçede Roman*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Öztürk, A. (2002). *Tarih Öğretiminde Tarihi Romanların Kullanılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Râbia, M. A. ve el Hemedânî, S. A. (2003). *Dirasât fi'l-edebi'l-'arabiyyi'l-hadîs (en-Nesr)*. Daru'l-Kindî: Ürdün.
- Sarıkaya, M. (2019). 20. Yüzyılın İlk Yarısında Lübnan'da Arap Milliyetçiliğinin Edebiyatçı ve Çevirmen Önderlerinden Birisi: Flîks Fâris. *Bilimname*, 38 (2019/2) 125-169.
- Sheehi, S. P. (1998). *A Genealogy of Modern Arab Subjectivity: Three Intellectuals of el-Nahdah el-'Arabiyyah*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Michigan: ABD.
- Starkey, P. (2001). *Egyptian History in the Modern Egyptian Novel, The Historiography of İslamic*. edit. Hugh Kennedy. Brill: Leiden.
- eş-Şimâfî, N. (2006), *er-Rivâye ve 't-târih*, 1. Bsk. , Âlemü'l-kütübî'l-hadîs, Ürdün.
- Tilbe, A. Civelek, K. (2006), “Nedim Gürsel'in Resimli Dünyasına tarihsel bir yaklaşım”, Nedim Gürsel'e Armağan Edebiyatta 40. yıl, Galatasaray Üniversitesi Yayınları: İstanbul,
- Tural, S. K. (1991). *Zamanın Elinden Tutmak*. Ecdad Yayınları: Ankara.
- Vehbe, M. ve el-Mühendis, K. (1984). *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-Arabiyye fi'l-lüga ve'l-edeb*. 1. Baskı, Mektebetu Lübnân: Beyrut.
- Yalçın, A. (2000). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*. Günce Yayıncılık: Ankara.
- Zeydân, C. (2012). *Selahaddin Eyyubi*. Müessesetü'l-Hindavî: Kahire.
- Zeydân, C. (2002). *Selahaddin Eyyubi ve Haşhaşiler (İsmaililer)*. Çev: Ahmet Cemil. Milenyum Yayınları: İstanbul.
- Zeydân, C. (t.y.). *Azrâu Kureyş*. 2. Baskı. Dâru'l-Ceyl: Beyrut.
- ez-Zirikfî, H. (1976). *el-A'lâm Kâmûs Terâcim*. (y.y.): Beyrut.